

up/1

POPULARNA BIBLIOTEKA
Saveza nabavljačkih zadruga državnih
službenika u Beogradu
— Broj 3 —

VELIMIR CIZEL:

KROZ FRANCUSKU
kolevku velikih mislilaca
i zadružnih učitelja

DRUGO POPRAVLJENO IZDANJE

B E O G R A D
Štamparija „Privredni Pregled“ Stojana Protića br. 52. Tel. 40-943
1 9 4 0

764/43

17927/3

CH
RJK

Predgovor drugom izdanju

Kada smo prošle godine štampali prvo izdanje ove knjige, mi smo bili ubedeni da će ona u jakoj meri zainteresovati široke redove naše čitalačke publike. I nismo se prevarili. Za kratko vreme prvo izdanje ove zanimljive knjige bilo je rasprodato. Zbog toga puštamo u javnost ovo drugo, nešto popravljeno izdanje, uvereni da će i ono naići na takav isti odziv kod naših čitalaca kao i prvo izdanje.

UREDNIŠTVO.

Predgovor prvom izdanju

Odazivajući se rado molbi da napišem nekoliko uvodnih reči novoj knjizi našeg prijatelja Velimira Cizela, koji je čitaocima ove naše biblioteke već poznat po knjizi „Putovanje u zadružnu Švedsku“, mogu sa zadovoljstvom konstatovati, da se on razvija u zadružnog putopisca, čije se zanimljivo izlaganje uvek rado prati.

Sećam se ovom prilikom predgovora koji je posvetio u svoje vreme predsednik Međunarodnog zadružnog saveza g. Vajne Taner, ministar Republike Finske, knjizi jednog stranca o finskom zadrugarstvu. Po njegovim rečima mogao je ovaj, uprkos tome što Finska spada u zadružnom pogledu među prve zemlje na svetu, naći i u njoj ponešto, čemu bi mogao zameriti, jer najzad pod suncem nema savršenstva, ali je taj pisac obilazio njene zadružne tvorevine kao pčela koja iz cveta crpi samo najbolje i najdragocenije i to izneo i istakao u svojoj knjizi, rukovodeći se pri tome, bez sumnje, plemenitom namerom da drugim narodima prikaže nepomućeno veličinu, mogućnosti i koristi zadružnog pokreta.

Slično, moglo bi se reći, postupa i naš pisac. I V. Cizel voli tako da putuje, da gleda i da nam izlaže svoje

zadružne doživljaje. Iz njegovih prikaza i rasprava izbija u prvom redu velika ljubav prema zadrugarstvu, upravo ona mu je osnova svega. Zato može njegovo pisanje, povrhu svega objektivno, verno i iskreno, njegovo prikazivanje materijalnih i duhovnih tekovina drugih bratskih naroda našim zemljacima da posluži vrlo korisno u cilju zadružne propagande.

No V. Cizel zapaža na svojim putovanjima i mnoštvo drugih činjenica koje su u posrednoj vezi sa duhovnim pravcem zadrugarstva, a koje su za čitaoce od ne manje živog interesa. To čini da su njegovi putopisi naročito zanimljivi i omiljeni. Iako bi se nekome neki njegovi zaključci mogli učiniti suviše smelim, mora mu se priznati da su stvoreni samo u čistoj, najboljoj nameri izdizanja idealizma, koji je za zadružni pokret od tolike važnosti, a da je daleko od toga da se o isti otreši.

Uopšte uzev, da bi zadružna ideja našla sebi puta među onima kojima nije dovoljno poznata, ali koji imaju u sebi taj idealistički osnov, a naročito da bi i zadrugare uverila da je ona daleko od toga da obeležava neki jednostran ograničen pravac, takve su nam knjige potrebne, pa možemo pojavu ove iskreno i toplo pozdraviti.

MILOŠ ŠTIBLER

PUT DO NANCY-A

Jesenice...

Pogranični železnički čvor na tromedi, koji diriguje promet u četiri pravca.

Među putnicima ima i grupa od šest zadrugara iz krila zadružnog pokreta državnih službenika, koji putuju za Francusku, da u Nancy-u prisustvuju Međunarodnom zadružnom tečaju, kakvi se svake godine drže naizmenice u zemljama gde je zadrugarstvo postalo već značajniji priredni faktor.

Dakle Francuska je bila cilj našeg putovanja, koje je trajalo mesec dana, a koje je na nama ostavilo dubokog traga i impresija, a bilo i prepuno zanimljivih događaja i doživljaja, o kojima će biti govora u našem putopisu.

U vozu bilo je dovoljno mesta, tako da smo se udobno smestili u jednom odeljenju. Formalnosti sa pograničnim vlastima bile su brzo obavljene, a za nekoliko minuta već smo projurili kroz Karavanke ispod Golice, prekrivene mekanim i mirisavim ćilimom belih narcisa.

Sa druge strane, u Področici (Rosenbach) svanula je pred nama ista pokrajina, koju nam je nekoliko časaka ranije oteo ispred očiju mrak tunela. Brežuljci, livade i šume u gornjem slivu reke Drave, slični onima uz dolinu Save. Slični, kao što su slični po izrazu i reči stanovnici jedne i druge strane Karavanki. U Beljaku smo razgovarali na stanici sa prodavačicom voća našim jezikom, a u Špitalu, gde pruga za Salzburg, kojom smo mi putovali, napušta dolinu Drave, napustili smo i granicu, do koje dopire reč nama razumljiva bez tumača.

Tu je počeo brzi uspon uz stenovita rebra Visokih Tura, koje su probušene na visini od 1200 m, 8 i po km.

dugačkim tunelom između stanica Malnitz i Böckstein. Visoki Klek, najviši vrh u Turama, namrštio se i sakrio u maglu, a naš je voz jurio kroz sunčano popodne prema Gaštajnama (Bad — Dorf — i Hoff —), najotmenijim letovalištima austrijskim, udešenim za doček najbogatije publike iz svih strana sveta, spremnim da prime „turiste“, koji putuju sa tonama prtljaga i poslugom, da se odmore, bezbrižno gubeći milione na ruletima i presipajući na lak način zaradna bogastva iz svojih sefova u torbe hotelijera i hotelskih društava. Da vidite, koliki je to kontrast između ovih zgradurina, koje su izobličile fizionomiju romantičnih predela Gasteinske doline i one pitome, domaće zadrugne kolonije pod Martuljkom, pristupačne širokim slojevima i podignute, ne u spekulativne svrhe, već nesebičnim radom rukovođenim geslom: „Svi za jednoga, jedan za sve“.

Kroz tesnac Klamm prodrli smo u dolinu reke Salzache i za dobar sat vožnje niz reku stigli do Salzburga, gde smo prešli nemačku granicu. Još za dana iskricali smo se u katoličkom Münchenu, bavarskom centru otpora i mržnje prema protestantskim Prusima.

Pošto smo se u ovom gradu, ulepšavanom u toku dugih stoleća, zadržali svega nekoliko sati, to smo iznajmili jedan auto za kružne vožnje, kako bi varoš što brže razgledali. Čim smo seli u kola, počela je propaganda. Kod svake nove zgrade, kao što su dom nemačke kulture, nove arkade na carskom trgu i druge, rečeno nam je: „Ovo je sagradio Führer“. I stvarno, svaka nova škola, bolnica, most, cesta i ma šta se podizalo, sve nosi Hitlerovo ime, a nigde se ne pominje ni projektant, koji je dao duhovnu osnovu, ni radnik, koji je svojim fizičkim radom dao misli formu, a još manje onaj poreski obveznik, koji je morao da stvori potrebna sredstva.

Šofer nam je pokazivao i zgrade, bivše vlasništvo protivnika nacional-socijalizma, a koje su nove vlasti rekvirirale za odrede mrkih košulja. Pitanje kasarni je bilo, dakle, za ovaj režim vrlo jednostavno rešeno. Pošto smo se mnogo vrteli oko centra i vratili se već u ulice, kroz koje smo prolazili, tražili smo od šofera neka nas poveze u jedan radnički kvart. Ali naš mnogo rečiti prijatelj nam je kratko saopštio, da to nije predviđeno kružnom vožnjom i da je za 12 maraka, koliko smo se s njime pogodili, dovoljno pokazao.

Istovario nas je u neposrednoj blizini Hofbräuhaus, čuvene pivare, u koju smo svratili da uživamo kako Bavarci uništavaju pivo. Manje od litre se tu ne servira. Ma da smo bili žedni, za nas su bile tolike porcije i suviše velike, a pošto je bilo pre večere, to je slatko bavarsko pivo imalo i izvesno dejstvo na naše raspoloženje.

Kroz ulice osvetljene hiljadama sijalica pošli smo polako prema velikoj stanici i seli u direktna kola za Paris. Ma da je putovalo mnogo vojske, naročito podoficira, za koje nema posebnih vagona, ipak je bilo dovoljno mesta. Pošto smo preko sve nemačke teritorije putovali noću, to smo videli samo topionice i visoke peći iznad kojih se crvenilo nebo.

Na gvozdenom mostu preko Rajne dočeka nas je u zoru galski petao, simbol Francuske i nagovestio nam, da smo prešli na francusku teritoriju. U pograničnom Strassburgu nismo se zadržali, već smo nastavili vožnju kroz sada pitomi, ali krvlju miliona natopljeni Alzas i Lorenu prema Nancy-u. Voz je išao kroz ravnice. Film obrađenih polja, brzo se odmotavo. Kroz sumaglicu obeležavali su se obronci Vogeza, a sve gušća mreža saobraćajnih putova, železnica, asfaltiranih drumova i kanala, dala je naslutiti blizinu većeg centra. Projurili smo kroz crna predgrađa i voz je stao na stanici u Nancy-u, glavnom cilju našeg puta.

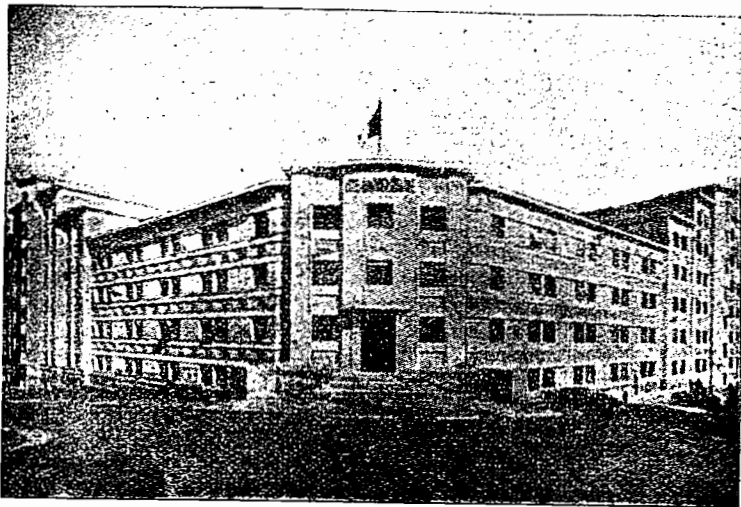
NANCY

Na stanici su nas dočekali: direktor Međunarodne zadrugne škole, uvek nasmejani i simpatični g. Watkins, direktor Unije lorenskih zadrugara g. Brot i drugi. Bez zadržavanja otpratili su nas u Cité Universitaire, gde su nas rasporedili po studentskim sobama ogromne ali udobne kasarne, dok su parove nastanili u dvorišnoj zgradi, starom zamku, okruženom lepim parkom. U zamku je bila i trpezarija, a predavanja su držana u Liceju u centru varoši, gde smo svako jutro odlazili peške, a vraćali su nas autobusima.

Još istog dana smo požurili u varoš, ma da je bilo u programu i zvanično razgledanje, pod stručnim vođstvom. Ali obilaženja u pratnji su skoro redovno jednostrana i strancu u većini slučajeva onemogućuju dobivanje pravilnih utisaka i stvaranje objektivnih zaključaka. Ipak smo se sutradan uverili, da je naša opreznost bila nepotrebna,

jer Francuz, koji nam je tumačio istoriju grada, nije ništa ulepšavao, niti krio od radoznalih gostiju iz inostranstva.

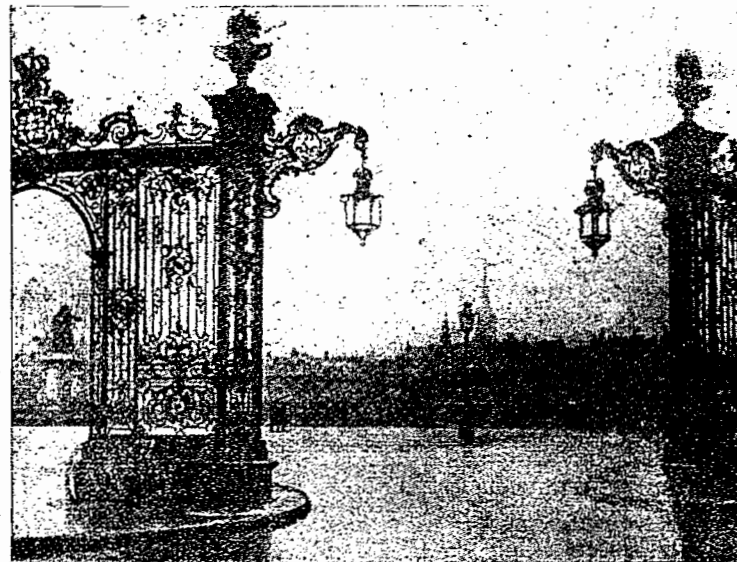
Prvi tragovi istorije ove varoši, koja danas broji 120.000 stanovnika, nejasni su. Predeo su nekad naseljavali Kelti, a tek u XI veku počinje da se razvija stari Nancy, kada su se u njemu nastanili Lorenski plemići i proglasili ga prestonicom Lorene. Krajem XIV stoleća počelo je podizanje nove varoši pod Karlom III koji je imao mnogo

Cité Universitaire u Nancy-u

smisla za urbanistička uređenja. Nancy postaje u to doba i tvrđava, koju je kasnije Louis XIV srušio. Prisustvo slavni plemića dalo je gradu prividni prosperitet, ali blagostanje nije potrajalo dugo. U pokrajini i u prestonici zavlada su nemaština i siromaštvo. Tek u XVIII stoleću nastupa poboljšanje. Godine 1800 Nancy je imao svega 30.000 stanovnika. Veći porast žitelja beleži godine 1871, doseljavanjem Francuza, koji su napuštali predele okupirane od strane Nemačke. Postepeno postaje Nancy važan intelektualni centar a i industrijski, jer su u okolini prenesene i razne industrije. Trgovina takođe naglo napreduje i varoš je u brzom razvitku, koji je zaustavljen svetskim ratom. Nancy je, iako nezaštićena varoš, napredovanjem Nemaca pomaknut u vojnu zonu, stalno zasipan pro-

jektilima iz topova i avionskim bombama. Stanovništvo beži, a mnoge zgrade bivaju uništene. Završetak rata nije obećavao Nancy-u baš lepu budućnost, jer je izgledalo da će izgubiti svoj značaj u korist Metza i Strassbourga. Ali se dogodilo obratno. Povećanjem francuske teritorije prošireno je i polje njegova uticaja, jer je uspeo da zadrži svoj uticaj kao trgovačko, industrijsko i intelektualno središte za predratnu, kao i za svetskim ratom povraćenu teritoriju Alzacije i Lorene.

Stanislawski trg u Nancy-u

Imao je dosta burnu prošlost, bio je eksploatisan od raznih plemića pa i od strane poljskog kralja Stanislava, koji je kao zet Louisa XV dobio Lorenu na poklon. Njegov prethodnik Franjo Stevan IV, kako nam je tumačio naš pratilac, naime napustio je Lorenu, jer je u Beču, gde se oženio Marijom Terezijom, dobio bolje „nameštenje“. Ženidbom je dobio čak i krunu Nemačke ali je bio bez ikakvog uticaja. Lorenom je vladao Stanislav od 1737 do svoje smrti 1766, kada ju je od svoga zeta opet nasledila Francuska. Naš vodič je tom prilikom kazao: „Tako se nekad stvarala istorija, a takvih mogućnosti i sličnih podviga ima još i danas“. Za jednog od lorenskih plemića ispričao

nam je doslovno sledeće: „U istoriji važi kao veliki dobrotvor naroda, ali u njegovoj kripti piše, da je jednog dana poubijao 25.000 seljaka, koji su se pobunili protivu iskorišćavanja te tražili za sebe pravdu.”

Prolazeći ulicama može se po građevinama i njihovom stilu utvrditi, da je varoš dugo izgrađivana i da se sporo razvijala. Najlepši i arhitektonski najotmeniji je predeo oko Stanislavljevog trga, gde su čuveni arhitekti i umetnici uložili svu svoju veštinu i znanje. Emauel Here i Jean Lamur su sa mnogo ukusa stvorili od prostranog trga i okolnih zgrada dosta impresivnu celinu, koja ne deluje toliko jako svojim dimenzijama, koliko izvesnim detaljima, čiju vrednost možemo oceniti tek kad ih posmatramo izbliza. Od gvožđa kovane ograde Jeana Lamura, krase čoškove svih palata, koje okružuju Stanislavljev trg. I tu je simbolički izrezan petao, koji drži u svom kljunu fenjer sa carskom krunom pri vrhu. Ovaj trg je bio u stvari posvećen Louisu XV, jer je i građen u njegovom stilu, pa ga još i danas bogatiji svet rado naziva kraljevim trgom, ma da je revolucija zvanično ukinula sve slične nazive.

Sa Stanislavljevog trga dolazi se kroz slavluk na takozvanu Carrière, gde su ranije spomenutim umetnicima pomogli i Boffram i Soentgen te izgradili dodatak dostojan, ako ne i skupoceniji od samog trga. Pri dnu se uzdiže vladina palata, koja služi danas u vojničke svrhe i koju čuva od sunca opaljeni Marokanac, šetajući brzim i kratkim koracima od stuba do stuba u širokim crvenim šalvarama i plavoj bluzi. Pored trga nalazi se i lepo uređen park, a u raznim drugim delovima grada, bilo u starom ili u novom Nancy-u, ima još monumentalnih i stilskih zgrada, od kojih treba napomenuti vojvodsku palatu, zgradu univerziteta, termalno kupatilo, razne spomenike i gradska vrata — ulaze u stari Nancy.

Nancy, prestonicu Lorene, Francuzi nazivaju „feudom” zbog konzervativnosti stanovništva, koje je većim delom dobro situirano, te ne može da shvati težnje današnje generacije. Nancy je još uvek tvrđava desničara, rojalista i velekapitalista, čija se deca zagrevaju za francuskog „vođu” de la Roque-a.

Komercijalni značaj Nansy-a dolazi do izražaja u ogromnom prometu, koji struji kroz ulice i glavne arterije Lorene. Po broju automobila opravdano ga nazivaju „malim Parizom”. Kada znamo da je Lorena predeo u

kome je nagomilana ogrmona industrija gvožđa i razvijena najracionalnija eksploatacija gvozdениh ruda u kojoj je Francuska zauzimala prvo mesto u svetu ispred Rusije, Nemačke, Amerike i Japana, onda nas saobraćaj ovih krajeva ne iznenađuje. Interesantno je, uporedo sa ovom konstatacijom, napomenuti, da su za vreme svetskog rata sve Lorenske industrijske instalacije ostale nedirnutе, ma da su se celo vreme rata nalazile među cevima topova najtežih kalibara. Tako su, čak i u doba, kada padaju svi obziri i kada se ne štite ničiji interesi, interesi međunarodnog trusta teške industrije bili ipak zaštićeni i postavljeni iznad nacionalnih ideala, za koje su ginuli milioni.

U ZADRUŽNOJ ŠKOLI

Sa dolaskom učesnika Međunarodne zadružne škole, u koju je 17 nacija poslalo 130 predstavnika, oživeo je studentski dom „Cité Universitaire”. Zadružna škola otpočela je svoj rad, sa čvrstom voljom, da uloženi naponi postignu što vidljivije i što pozitivnije rezultate. Zastupljene su bile sve skandinavske i baltičke zemlje; za centralnu Evropu, bili su Česi, Austrijanci, Mađari i Švajcarci, za zapadnu Englezi, Holandani i Francuzi, za istočnu Poljaci, a sa juga predstavnik Španije sa vladine teritorije, Bugari i Jugosloveni. I Amerika je imala svoje izaslanstvo, dok je Japan zastupala jedna Amerikanka, koja je napisala studiju o japanskom zadružnom vodi Kagavi.

Posle skromne svečanosti otvaranja škole držao je prvo predavanje g. Emil Bugnon (Binjon), predsednik francuskog nacionalnog biroa za zadružno vaspitanje u školama. Rad ovog biroa vršio se u saradnji sa Mnistarstvom prosvete, jer se na nadležnim mestima uvidelo, da vaspitanje omladine, a naročito formiranje karaktera, nije moguće bez pravilnog vaspitanja u privrednom i socijalnom smislu. Ovu prazninu u školskim programima ima da popuni zadružno vaspitanje, koje najviše odgovara postavljenom zadatku, s obzirom na svoja moralno-etična, socijalna i privredna načela. Između ostalog je Bugnon kazao: „Za građanina, koji ne uživa privrednu i socijalnu slobodu, znači pravo glasa omču”. A zadružno vaspitanje budi i neguje smisao za slobodu i odgovornost, solidarnost i pravednost, jednakost i bratstvo, a to su odlike dobrih građana, koje mogu da steknu i zadružnim vaspitanjem.

O problemu zadržnog vaspitanja predavao je g. Watkins, direktor škole i konstatovao, da je to međunarodni problem, jer je u svojoj suštini univerzalan. Zadrugarstvo celoga sveta ima jednake težnje i vrši civilizatorski uticaj.

Ono zahteva visoke moralne osobine od svojih pristalica, koji postaju putem zadržnog vaspitanja „građani sveta”, t. j. oni su potpuno solidarni sa svojim zemljacima, komšijama i čovečanstvom kao celinom i svesni su svojih dužnosti, koje im nalaže ova solidarnost. Svrha zadržnog vaspitanja jeste stvarati i povećati armiju ljudi i žena, kojima su dobro poznati principi, a i tehnika zadržne saradnje, to bez obzira na rasu, uverenje i granice, kojima oni pripadaju, već jedino u smislu jačanja zajedničkih ideala ljudskog društva.

Dr. Stevan Antal upoznao nas je sa mađarskim zadržgarstvom i konstatovao, da su baš mali narodi dužni, jer ne znaju za izobilje materijalnih dobara, da prigrlje zadržnu ideju i da stave svoja skromna sredstva u službu zadržgarstva. Danas se u Mađarskoj već blizu 4 miliona stanovnika koristi zadržgarstvom, a to je 45% od celokupnog broja žitelja. Ipak moramo napomenuti da se u ovoj feudalno kapitalističkoj zemlji zadržgarstvom uglavnom koriste imućniji slojevi, dok je većina naroda u takvim prilikama da su potrebne druge mere za poboljšanje njihovog položaja.

Sledilo je predavanje g. Ernesta Poissona, generalnog sekretara FNCC (La Fédération Nationale des Coopératives de Consommation — Savez konzumnih zadržuga) o francuskom konzumnom zadržgarstvu, o kojem će biti na drugom mestu govora.

Zapaženo je bilo takođe predavanje našeg zemljaka dr. Ljudevita Prohaske, predsednika Saveza zdravstvenih zadržuga, o zadržnoj zdravstvenoj organizaciji u Jugoslaviji. Prema izjavi direktora škole ovo je predavanje jedno od najinteresantnijih u ovogodišnjoj školi. Predavač je bio predmet velikog interesovanja jer je zdravstveno zadržgarstvo naš jugoslovenski specijalitet, koji su počeli da kopiraju Poljaci, Amerikanci i Japanci. Sem toga predavač je prisutne, koji su tražili od njega mnoga obaveštenja, iznenadio znanjem jezika. Učesnike je pozdravio na nemačkom, francuskom i engleskom jeziku, a na postavljena pitanja odgovarao je na jeziku, na kome mu je bilo pitanje postavljeno. Po završetku diskusije prišao

sam stalnom prevodiocu u međunarodnoj zadržnoj školi, Belgijancu g. Somerhausenu, da ga nešto upitam. A on me je presreo sa izjavom: „Vaš doktor mi pravi neloyalnu konkurenciju”, pa smo se slatko nasmejali. Društvo je konstatovalo i to, da je naš doktor bio najiskreniji predavač, kada je opisao higijenske i zdravstvene prilike u nekim našim krajevima.

Šesto po redu bilo je predavanje urednika švajcarskog zadržnog lista „La Coopération” g. Barbiera, o organizaciji zadržne omladine. Po svemu što je izneo, videlo se da smatra, da je vaspitanje zadržne omladine najteži problem, koji ima da reši zadržgarstvo. Zadržgarstvo po njegovom mišljenju nema parola, koje bi mogle da osvoje i okupe mladež. Pravedna cena, dobra roba i tačna mera, omladini ne idu do srca, jer omladina hoće da se žrtvuje, hoće akciju, otpor i borbu. Zadržgarstvo je rad i napor na korist celine, kojoj pripadaju i protivnici zadržgarstva. Rešenje, kako će zadržgarstvo privući i angažovati omladinu, predavač nije dao, ma da ima zadržgarstvo kao privredno-socijalni faktor velike mogućnosti da oduševi omladinu, samo je treba zainteresovati za privredno-socijalna i opšta društvena pitanja, koja su, iako najvažnija, u današnjoj školi potpuno potisnuta u pozadinu. Međutim omladina posle rata uviđa sve više važnost zadržgarstva u pogledu društveno-ekonomskog vaspitanja naroda, koje ono vrši ukazujući na sve nedostatke današnjeg društva, a istovremeno pruža mogućnost da u narodu probudi svest o njegovoj vrednosti, pa zato omladina u sve većoj meri i pristupa ovom pokretu.

Narednog dana predavao je veliki prijatelj našeg zadržnog pokreta Bugarin g. dr. Ilija Palazov, o zadržgarstvu u Bugarskoj, te na osnovu podataka o ogromnom napretku zadržgarstva u Bugarskoj, dokazao iznenadenim zapadnjacima, da Sloveni nisu baš „istorijsko dubre”, kao što nas je Führer nazvao u svojoj knjizi „Mein Kampf”. Uostalom, možemo biti uvereni, da će Sloveni u bliskoj budućnosti uspeti toliko, da će Führer korigirati svoje mišljenje o kvalitetima rasa u čemu se nismo prevarili.

Šef zadržnog odeljenja Međunarodnog biroa rada u Ženevi g. Maurice Colombain govorio je o zadržgarstvu i problemima odnosa između poslodavca i nameštenika. Prikazao je današnje stanje tih odnosa u zako-

nodavstvima raznih zemalja i nekoje specijalitete, koje su u tim odnosima uvele zadruga. Tako je na pr. francuski zadružni savez sklopio ugovor sa sindikalnim organizacijama, kojim se obavezuje, da će zadruga uvek plaćati svoje nameštenike po najvišim tarifama, dok se sindikat obaveza, da nameštenici zadruga neće stupiti u štrajk. pa ni u slučaju generalnog štrajka. Uostalom predavač je kao odličan poznavalac ovog pitanja, priznao, da zadruga svuda ulažu mnogo truda kako bi svom osoblju pružile najpovoljnije uslove, ne samo u pogledu visine prinadležnosti, već i u pogledu radnog vremena, plaćenog odsustva i nege u slučaju bolesti i starosti.

Predavali su još g. Shenkman o privrednoj slobodi i zadrugarstvu, g. C. R. Fay o evoluciji zadružne misli i g. da F. Heyman o zadružnom gazdinstvu.

Zaključno predavanje je držao sada pokojni g. Henry May sekretar Međunarodnog zadružnog saveza, o putevima zadrugarstva s obzirom na razne poteškoće, koje preživljuje zadrugarstvo u raznim zemljama, a koje ne ugrožavaju samo razvoj zadrugarstva, već i samu civilizaciju.

Predavanjem g. Maya iscrpljen je program škole i završen njen rad. Ali voćstvo škole verno tradicijama, priredilo je van oficijelnog programa oproštajno veče predavačima, organizatorima i učenicima. U srdačnom, pravom zadružnom raspoloženju izmenjene su mnoge zdravice, a u ime učesnika za blagodario je Francuzima na gostoprimitvu i predusretljivosti, te voćstvu škole na svesrdnom staranju i brizi brat Bugarin A. Karaličev, popularni zadružni pesnik i pisac iz Sofije. Svojim govorom, punim dubokih misli te u pesničkom zanosu, uzdigao je zadružnu ideju visoko iznad reakcionarnih pokreta i programa pa je, burno pozdravljen, podigao čašu i nazdravio idealu zadružne republike. Oduševljenje nije moglo da se slegne. Kroz salu orila se zadružna himna, a narodi, pretstavljeni ranije pobrojanim delegacijama, izgubili su svoje karakteristike u izrazima zajedničke želje i težnje za ostvarenjem potpune međunarodne solidarnosti u borbi za ideale vaskolikog čovečanstva: pravde, slobode i demokratije svih trudenika.

U takvoj atmosferi završena je XVI međunarodna zadružna škola. Učesnici su sutradan počeli da napuštaju Nancy u uverenju da i zadrugarstvo ipak doprinosi stvaranju uslova za ozdravljenje društva u kome neće biti

mesta eksploataciji, a time ni razloga poslovcici: „Homo homini lupus“.

Većina delegacija otputovala je za Pariz, neki direktno svojim kućama, a u Nancyu je ostao mladi Španac, koga je izaslala Valensijska vlada, da zastupa španjolski zadružni pokret, koji se zalaže svim sredstvima da pomogne napaćenom narodu u borbi protiv nasilja i u borbi protiv interesa stranaca.

Martinez je mlad, crn, opaljen od madridskog sunca i manje temperamentan, nego što bi se očekivalo od prvog Španjolca. Građanski rat, u kome je učestvovao uticao je na njega. Ali kada govori o neprijateljima, sevne mu mržnja u oku.

„Došlo je iznenada, nismo bili spremni. Bili smo bez oružja, bez municije. Golim rukama smo zauzimali kasarne. Stranci i Marokanci su nas ubijali. I naše žene i decu.

Crni dani. Sva hrabrost nije pomogla. Došli su pred Madrid“. Španac počinje da šapuće: „I ušli su u Madrid. Ali mi smo ih jedne strašne noći, golim grudima, na nož, izbacili. Bez ijednog metka. Na mitraljez smo imali u decembru 1936 godine po 35 metaka, a pešadija u džepovima po dva, tri metka rezerve. Mi nismo priznali da su bili u Madridu. Moral naroda, koji je uz nas, najjača je odbrana.

Zadrugarstvo ima sada da kaže svoju reč. Industriju, i snabdevanje i poljoprivredu organizovaćemo na zadružnoj osnovi.“

Sa interesovanjem smo slušali mladog Martineza. Nikad nije bio sam, jer bi se uvek skupljale oko njega grupe učesnika. Bio je predmet opšte pažnje, a jer je Martinez i mnogo lep i vrlo simpatičan muškarac, to je bio često zaokupljen nežnim društvom, koje nikako nije moglo da bude ravnodušno prema heroju sa Francuskog mosta, Gvadarama, Univerzitetskog naselja i drugih krvavih otseka španjolskog fronta.

NA FRANCUSKIM DRUMOVIMA UNAKRST KROZ LORENU

Neverovatno! Svi su francuski drumovi asfaltirani. Široke, prave ceste, oivičene drvoredima, ne vezuju samo veće gradove i važnije industrijske centre, već i najmanja i najzabačenija sela.

Istinsko je uživanje putovati glatkom cestom, na kojoj nema ni blata ni prašine i to u udobnom francuskom autobusu, kroz interesantne predele između brežuljaka sa blagim nagibima, čas uz zasejana polja, te iznad i ispod železničkih pruga i uz mrke zidine tvorničkih objekata, rudnika i topionica.

Da bi se bolje snašli u ovoj slikovitoj pokrajini i upoznali uzroke i posledice, koje su uticale na sudbinu Lorene, navešću nekoliko istorijskih podataka.

Lorena ili Lotaringija (fr. Lorraine, nem. = Lothringen) je severoistočna pokrajina Francuske, oko koje vode spor Francuska i Nemačka tako reći od njenog postanka. Karlo Veliki uspeo je da stvori ogromnu državu, koja je obuhvatala sadašnju Francusku, deo Španije do Ebra, Belgiju, Holandiju, Italiju sa Rimom, veliki deo današnje Nemačke (od utoka Odre do izvora Labe), Češku, Moravsku te pokrajine bivše Austro-Ugarske do Dunava i Save pa do granica Srbije IX stoleća, kada su dopirale do zapadnih delova Bosne. Ovo carstvo nasledio je Luj pobožni, treći sin Karla Velikog, ali pošto je protežirao jedinca iz svog drugog braka, mladog Karla, pobunio se protiv oca najstariji sin Lotar I i naterao ga 833 godine da se odrekne prestola. Posle očeve smrti, 840 godine, produžene su intrige kakvima obiluje visoko društvo. Rođeni brat Lotara, Luj i polubrat Karlo udruženi u težnji da se dočepaju vlasti, pobedili su Lotara u bitci kod Fontenoy-a meseca juna 841 godine, a već 843 godine naterali ga ugovorom, koji je potpisan u Verdunu, da podeli carstvo u zapadnu (Francusku) i istočnu Frankovsku državu (Nemačku). Stariji, Luj, dobija naziv Ludvik I. Nemački i postaje vladarom Nemačke, a njegov polubrat Karlo postaje vladarom Francuske, koja je bali kao i Nemačka podeljena u brojne kneževine, tako da o nekoj kompaktnosti novih država u početku nije moglo biti govora. Predelom između Rajne, Mozela, Šelde i Sone upravljao je Lotar II, sin svrgnutog Lotara I. Po njemu je ovaj predeo dobio naziv Lorena ili Lotaringija, koja je 870 godine jednim ugovorom podeljena između Francuske i Nemačke. Od tada borba za prevlast nad Lorenom ne prestaje. Bezbroj puta menjala je gospodare; preposlednji put 1871 godine, a poslednji put 1918, kada je pripala Francuskoj, čime pitanje definitivnog vlasništva nije još rešeno, jer je ideja za revanš ponovo oživela.

Na brzinu smo projurili kroz jedanaest vekova, da bi u nastavku lakše obilazili pojedine krajeve bogate i uredene Lorene dvadesetog veka, koja želi da zaboravi svoju tešku prošlost u mirnom razvoju i napretku.

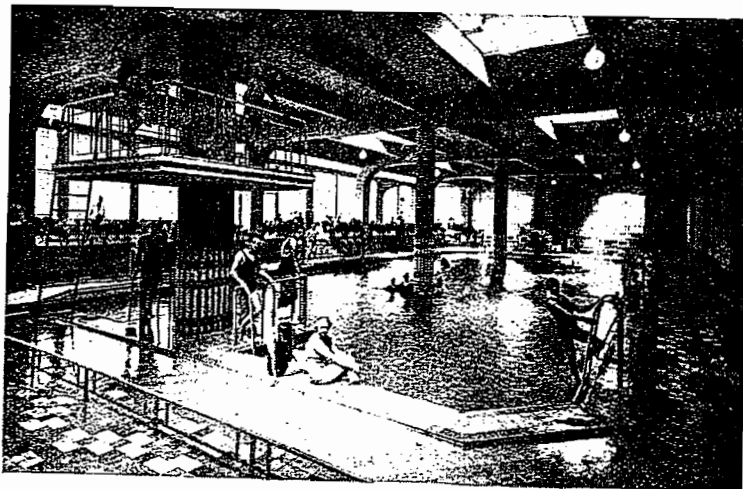
Prvi izlet priređen je u Vittel, čuvenu banju i letovalište nekih 80 km. južno od Nancy-a, koju posećuju otmeni stranci tražeći zdravlja i razonode. Da posetioci polažu više na razonodu, dokazuju najraznovrsnije ustanove za otklanjanje dosade. Tu je trkalište za konjske trke, pa prostrane livade za igranje golfa, brojna teniska igrališta, ima sopstveni aerodrom, bazene za plivanje, igralište nogometa, priređuje konkurse elegantnih automobila i pruža stotine mogućnosti za veseli provod svojih gostiju. I nas zadrugare primila je direkcija banje i otmeno počastila. Mogli smo da razgledamo sve prostorije, što je trajalo više sati, sem kockarnice, gde se plaća ulaznina 40 franaka, a gde goste na „ozbiljnom poslu“ nismo smeli da uznemiravamo. Razgledali smo takođe instalacije za punjenje boca mineralnom vodom, koja se troši u celoj Francuskoj. Automati napune godišnje uz minimalnu saradnju ljudske snage preko 32 miliona boca najrazličitije veličine.

Iz Vittela, koji je stvarno otmena banja, a što nam pokazuju objavljene slike, vratili smo se predveče umorni ali zadovoljni lepotama krajeva, kroz koje smo prošli i gde smo se zadržavali, a koji su u nama pobudili i povećali interesovanje za ostale izlete, koji su bili predviđeni programom škole.

Izlet u Epinal, koji leži takođe na jugu od Nancy-a, samo istočnije od Vittela u podnožju Vogeza, bio je takođe mnogo poučan. Mala varošica sa oko 30.000 stanovnika smatra se centrom predela lorenske tekstilne industrije. Celim putem su naši autobusi prolazili pored tkalnice i predionica, koje su podigli u tom kraju doseljenici iz Alzacije posle nemačke okupacije iz 1870 godine. Nekada primitivne instalacije, danas su zamenjene najmodernijim strojevima, koje je usavršio francuski pronalazač Žozef Žakar (Joseph Jacquard) čuvenim razbojem za tkanje svilenih materija sa uzorcima. Ovaj pronalazak iz 1804 godine izazvao je pravu revoluciju u tekstilnoj branši i doprineo bržem razvoju francuske tekstilne industrije. Razumljivo je da je Žakarov razboj izazvao mržnju radnika učinivši suvišnim osetan deo radne snage. Međutim radnici

su ubrzo uvideli da su strojevi veličanstveni proizvod ljudskog duha i rada, a ne da budu sredstvo za povećavanje profita pojedincima, a uzrok nezaposlenosti i bede naroda.

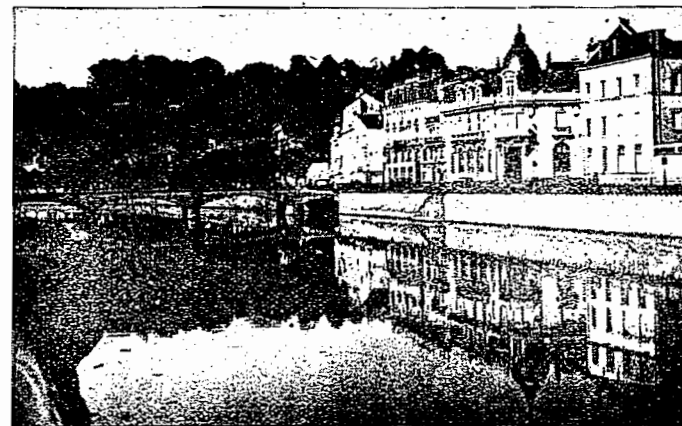
Zadrugaru, koji poznaje istoriju ročdelskih pionira, koji su takođe bili tkači, nameće se pitanje, da nije možda Žakar iz Lyona svojim pronalaskom doprineo da 40 godina kasnije u Ročdelu u Engleskoj tkački radnici osnuju prvu zadrugu modernog tipa, koja je bila, kao što su u glavnom sve zadruge, dete nevolje i bede.

Bazen za kupanje u Vitelu

Ispred Epinala nalazi se mestance Thaon sa 8500 stanovnika, od kojih je 2800 začlanjeno u zadruzi, što znači da se skoro svi meštani snabdevaju preko zadruge. U lepom zadrugnom domu, nalazi se centrala, kancelarije i velika prodavnica, ma da ima zadruga u istom mestu još 6 prodavnica, sopstvenu pekaru, obučarnicu i mesaru. Zadruga je izdala i svoj metalni novac, što joj olakšava obračunavanje ristorna, jer se članovima pazar knjži samo prvog u mesecu, prilikom zamene državnog novca za zadrugni, sa kojim kupuju posle u toku meseca, a da se o pojedinim kupovinama zadrugara ne vodi računa. Zadruga je u mestu najozbiljniji posrednik, jer takoreći sem njenih prodavnica nema dućana. Prodaje po uobičajenim cenama a isplaćuje 13% ristorna.

U Thaonu smo posetili radnički dom ili kako ga oni nazivaju „Foyer social”, koji su svom radništvu podigle thaonske tekstilne tvornice, u kojima je zaposleno 12.500 radnika od kojih ne stanuju svi u mestu. U domu imaju radnici salu za predstave i pozornicu, salu za gimnastiku, sobe za glazbu, banje, tuševе, biblioteku i uopšte sve što je potrebno za razonodu jednom radniku. U domu nam je priređena zakuska, a pozdravio nas je jedan od direktora, priznavajući zadrugarima radnicima sposobnost u pogledu

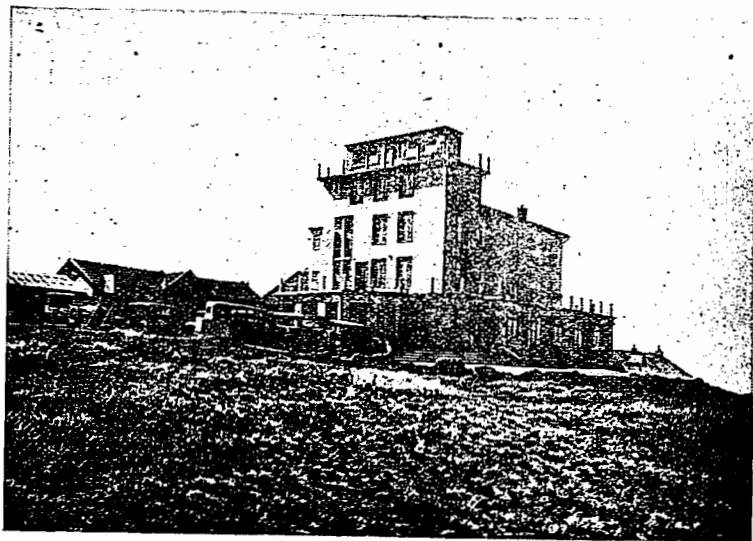
Epinal

organizovanja potrošnje i produkcije što dokazuje veliki broj radnika njegovih fabrika organizovanih u thaonskoj zadruzi. Između ostalog naveo je i cifre produkcije, iz kojih proizlazi da tvornice u Thaoni proizvode dnevno 800 kilometara raznih tkanina, a što iznosi godišnje preko 200.000 kilometara ili 200 miliona metara. Ovom dužinom mogli bismo da obavijemo kuglu zemaljsku oko ekvatora četiri puta i još da nam preostane dobro parče.

Iz Thaona nastavili smo put za Epinal, malo mestance u podnožju romantičnih Vogeza. Tu smo razgledali muzej, koji je smešten u bivšoj bolnici, te obiluje slikarskim radovima iz raznih doba i raznih škola. Jedan profesor nam je dugo tumačio vrednost i značaj zbirke, ali sličnih kolekcija ima i u Francuskoj toliko, da ni sitničavi Englezi nisu pratili objašnjenja sa uobičajenim interesovanjem i usklicama oduševljenja i divljenja. U prostorijama, gde se

osećao zadah na stoleća, kao obično u svim muzejima, bile su izložene i fauna te flora kraja i njegove okoline, pa nošnje, i minerali koji se dobivaju u Vogeza.

Posle razgledanja muzeja odveli su nas na ruševine staroga zamka, gde je bio priredjen piknik, a pred mrak vratili su nas u osvetljenu prestonicu Lorene, gde smo postavili privatne zadrugarske razgovore i komentarisali događaje dana.

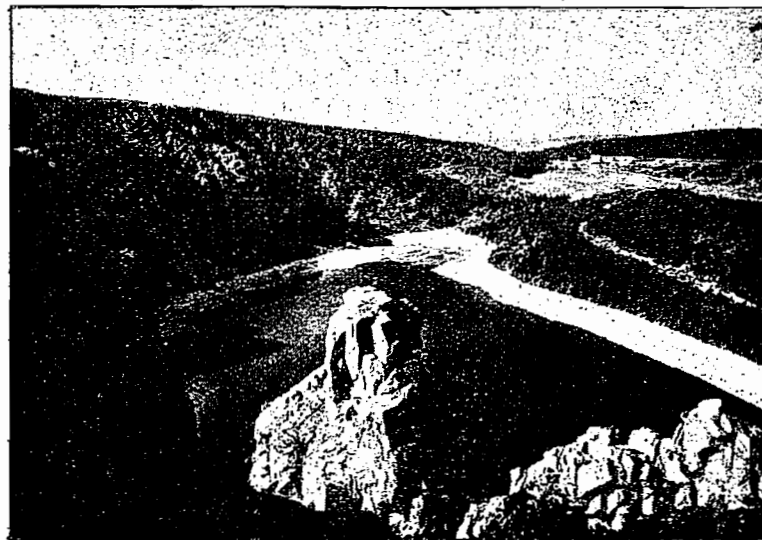
Hohneck

Idućeg dana iznenadilo nas je hladno vreme. S vremena na vreme padala je i kiša, ali mi smo uprkos toga prema utvrđenom planu napustili Nancy. Pet velikih autobusa povelu nas je na izlet preko Vogeza, poznatog planinskog spleta, gde su za vreme Svetskog rata vođene velike borbe. Ali Vogezi nisu poznati samo zbog svoje stratezijske ili možda turističke važnosti, već je njihova vrednost i značaj u neiscrpnim mineralnim bogatstvima. Gvožđe, bakar, olovo, srebro, antimon i još neke druge rude kriju u sebi pošumljeni vrhovi ovih planina, koje dostižu najveću visinu u Sulzer Belchenu (1423 m.).

Posle ravnice, koja se završava po pravcu našeg puta u St. Die-u, bezbrojne serpentine asfaltiranog drumu odvele su nas do prve etape našeg puta „Le col du Bonhomme”

gde su nas zagrejali čajem. Odmora i malo toplote bilo nam je potrebno, jer za pošumljene visine Vogeza nije ni u najtoplije letnje dane neobično ako turistu iznenadi jaka hladnoća, koja nastupa čim se nebo malo namršti.

Interesantniji i živopisniji deo puta imali smo tek da prevalimo. Magle su nam u velikoj meri umanjile mogućnost, da se oduševljavamo prirodnim lepotama, koje su nas okružavale. Ipak se moglo oceniti vrednost pejzaža,

Belo jezero

jer smo ga prešli uzduž i popreko. Najromantičniji je bio put uz dolinu jezera, koja su se rasporedila u lancu među samim vrhovima. Druga etapa bio je hotel ispod vrha Lanchpach, odakle smo pošli na obalu Belog jezera, a odatle na Hochneck. Romantičnost krajeva ilustruju nam objavljene slike, pa nije ni čudo što je francuski zadrugni savez izabrao baš ovaj kraj da uredi, u čistom i svežem brdskom vazduhu, svoju najveću zadrugnu dečju koloniju. Gerardmer je mesto koje poznaju svi francuski zadrugari i kojem se raduju sva zadrugarska deca u Francuskoj, kad se ono spomene. Mestance leži u divnom kraju, okruženo šumom i oivičeno brdima, na samoj obali dosta prostranog jezera. Savez francuskih potrošačkih zadruga je sa mnogo

smisla uredio veliku ferijalnu koloniju, koja može da primi odjednom 400 dece. Savez je vlasnik zgrade, a o izdržavanju kolonije brine se posebno društvo „Zadružna omladina“.

Na letovanje i oporavak primaju se deca zadrugara iz cele Francuske i to devojke od 7—18 godina i dečaci od 7—13 godina. Pored dveju velikih zgrada za stanovanje, podignuta je i treća zgrada u kojoj borave deca u slučaju ružnog vremena, gde se deci prikazuju i poučni zadružni filmovi. U centralnoj zgradi su prostrane trpezarije, gde deca zajedno ručavaju. Nadzor nad decom poveren je učiteljima i učiteljicama, a o zdravstvenom stanju ferijalaca vode računa lekari. Zidovi svih prostorija ukrašeni su dečjim rebusima i slikama iz popularnih priča.

Prilikom posete dečje zadružne kolonije u Gerardmeru sva su deca bila na izletu, ali su se pre našeg odlaska vratila i izvela u prostranom dvorištu razne igre u kojima su učestvovali i zadrugari iz Međunarodne zadružne škole, što je mališane naročito oduševilo. Težak je bio rastanak sa decom, budućim zadrugarima, koja su pre našeg odlaska skladno zapevala nekoliko francuskih pesama i poželela nam srećan put, mašući maramicama i šeširima, u poklike: „živelo zadrugarstvo“ sve dok autobusi njihovih starijih prijatelja nisu iščezli na putu za Nancy, gde smo stigli prilično kasno, pošto smo prevalili oko 300 kilometara.

Pored ove uzorne dečje kolonije u brdima, ima Savez francuskih potrošačkih zadruga još i kolonije na moru za zdraviju čvršću decu, koje su kao i ova otvorene samo u letnje doba za vreme tromesečnih ferija. Ove institucije imaju posve socijalni karakter i u njih šalju zadruge u glavnom radničku decu, kojoj je potreban svež vazduh, bolja hrana, red i čistoća. Razumljivo je, da imaju zadružne dečje kolonije i veliki vaspitno-propogandni značaj, kako kod dece, tako i kod roditelja, koji uviđaju da je zadrugarstvo zajednica preko koje se istinski ostvaruje princip: „Svi za jednoga, jedan za sve“.

U Metz, gde ima sigurno više Nemaca nego Francuza, zadržavali smo se kratko vreme. Primili su nas u gradskoj kući, gde je jedan od predstavnika opštine sa malo poznavanja govorio o zadrugarstvu, smatrajući isto samo kao sredstvo za razmenu dobara. Pošto je naš izlet uglavnom imao za cilj da pripremi teren za osnivanje zadruga,

koju Metz do sada nije imao, to je g. Bugnon u ime lorenških zadruga sveo ceo svoj govor na zahtev i uslov, bez kojeg nema zadrugarstva, tj. sloboda akcije. Bio je to apel na prisutne opštinske većnike, kako ne bi pravili smetnje prilikom osnivanja i rada buduće zadruga. Govorio je i direktor Međunarodne zadružne škole g. Watkins,

Šluht tunel

koji je na vrlo spretan način dokazao na jednom istoriskom događaju slobodoljubivost Metza, koji već po svojoj tradiciji neće nikome uskraćivati slobodu, pa ni zadrugarstvu. Građani Metza su naime negde u srednjem veku proterali svog biskupa koji je uzurpirao i političku vlast u svojoj biskupiji.

Ovom posetom od preko 100 zadrugara iz najrazličitijih krajeva sveta, te prisustvom funkcionera Međunarod-

nog zadružnog saveza, tog najvišeg zadružnog foruma, udaren je temelj jednoj novoj zadrugi, koja će moći, kad bude velika i jaka da se pozove na kumstvo, kakvim se retko koja zadruga može pohvaliti.

Posle razgledanja varoši, koja je bila pre 1918 g. velika nemačka tvrđava, a koja je i danas pod Francuzima uključena u čuvenu Mažinovljevu odbranenu liniju, vratili smo se u Nancy, gde smo nastavili teorijski rad.

Na svoj način je bilo interesantno i hodočašće zadruga u Domremy, rodno mesto Jovanke Orleanke, o kojoj su pisane „mudre“ rasprave i debele knjige. Ipak, bile njezine zasluge kakve god, okolnosti u kojima je njeno ime postalo popularno, toliko su karakteristične, da ćemo se kratko zadržati na njima.

Domremy je malo, dosta siromašno selo, nekih 80 km. jugozapadno od Nancy-a. Liči na ostala sela u tom delu Francuske, a razlikuje se jedino po tome, što je tu podignuta velika crkva, na čast spasiteljice „Device od Orleana“. Pored crkve je prilično velika radnja, u kojoj nekoliko kaluđerica prodaje lakovernom svetu medaljone, slike, krstove i slične predmete bez vrednosti za skupe pare. Žene, koje su se odrekle svih uživanja na ovome svetu, u svojoj skromnosti ne pogledaju pobožnog hodočasnika, ali pružene pare prebrojavaju svetom tačnošću i savesno gomilaju srebrne surogate iskupljenih grehova u biskupsku kasu.

Pošto nas je naišla veća grupa, tu se odmah našao i omanji čovečuljak u sveštenu odelu, da unovči svoju čičeronsku spretnost. Vodio nas je kroz crkvu i tumačio na osnovu slika istorijat i značaj zasluga Jovanke Orleanke.

Devojče je rođeno od seljačkih roditelja god. 1412. Kuća u kojoj je provela svoju mladost nosi na sebi sve znakove tadanjeg doba, ma da je često restaurirana. Tu je i njena zasebna soba, što treba podvući, kako ne bi niko posumnjao da se ćerka francuskog seljaka u feudalno doba mešala sa ostalim običnim ljudima i ukućanima. Mala Jovanka čuvala je ovce i kad joj je bilo 13 godina čula je sa neba glas. Otkako je burgundska vojska opustošila njeno selo, taj zagonetni glas bivao je sve jači i pozivao je, da sa pomoći božjom spase Francusku od najeze Engleza i Burgunda. Kada joj je bilo sedamnaest godina Jovanka je uspela, da ubedi kralja Karla VII u

svoje poslanstvo i na čelu već demoralisane vojske potukla je Engleze. Sveštenu propaganda sa predikaonice postigla je uspeh, ma da je već davno prošlo vreme, kada se verovalo u čudesa. Ali u ovom pothvatu Jovanka je otišla suviše daleko, pa je izgubila simpatije višeg klera, a naročito vojskovođa. Godinu dana posle prve pobede napustila ju je i vojska i pala je u ropstvo burgundskih vojnika, koji su je za 10.000 funti prodali Englezima. Ipak je još na vreme postigla, da bude njeno selo Domremy oslobođeno svih poreza, a svojim roditeljima-seljacima izdejstvovala je na dvoru plemićku titulu, ma da ih kipovi pred crkvom prikazuju kao seljake pri oranju, odnosno pređenju.

Englezi, kojima je njeno ime zadavalo dosta briga, sudili su zarobljeniku zbog madija i krivokletstva. I, gle čuda drugoga, glavom biskup u Bove-u (Beauvais) osudi devojče, ma da je bilo zaštićeno glasom sa neba, na smrt spaljivanjem. Ali Jovanki se pružila prilika, da se spase i ona je tu priliku i iskoristila. Mudri Englezi su znali, da bi njenom smrću navukli na sebe mržnju naroda, pa su se zadovoljili jednom izjavom na kojoj je napravila krst i oporekla svoje ranije tvrđenje. Kasnije, kada se stižala njena slava, ona je opozvala izjavu i tada su je zbog ponovljenog krivoverstva spalili na lomači u Ruanu (Rouen).

Razumljivo je da je mali čovečuljak mnogo naivno ispričao ove događaje, ali su se najverovatnije tako odigrali kao što smo pobeležili. Ali, kada je došao objašnjavajući slike, do lomače, onda je spomenuo, da je Jovanka potpuno izgorela, samo su u pepelu našli njeno srce sasvim sveže. Englezi, koji su bili prisutni i koji su najpažljivije pratili ova tumačenja, jer su istorijski bili najviše od svih nas zainteresovani, a vole stvarima da dođu do dna, pitali su odmah gde se nalazi sada to srce. Sveštenik je kratko odgovorio, da su ga bacili u vodu, kako bi nestao i poslednji trag.

Posle njene smrti Karlo VII obnovio je proces, koji je utvrdio, da je Jovanka nevina. I ista crkva, koja je sa maloletnom devojkom postupila sasvim inkvizitorski, kasnije priznaje svoju grešku i proglašuje Jovanku blaženom, a 1920 god., dakle posle svetskog rata, svetom. Tako je pored Lurda stvoren i Domremy, ali koji još nije postigao toliku slavu i toliki promet, kao unbsna filijala na jugu

VERDUN

Dana 14 jula godine 1789 stanovništvo Pariza, zahvaćeno mržnjom prema kleru i plemstvu te ostalim izrabljivačima, razorilo je parisko utvrđenje Bastilju, te oslobodilo sve političke krivce i proklamovalo narodu, da počinje doba: „slobode, jednakosti i bratstva“.

Dolazak građanstva na vlast odnosno rušenje feudalizma proslavlja se u cejoj Francuskoj još i danas na najsvetčaniji način, jer 14 juli ne predstavlja samo značajan datum u francuskoj istoriji, već je bio i prekretnica u istoriji celokupnog čovečanstva, pa ovo francusko slavlje propraćuju milioni radnog sveta sviju zemalja sa simpatijama i lepim željama.

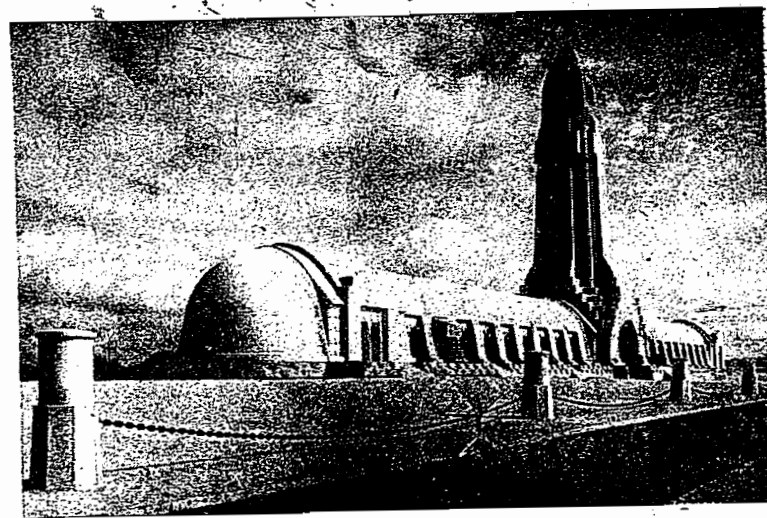
Nancy je prošle godine toga dana osvanuo u sjajnom dekoru. Narod je izašao na ulice, da bi na Stanislavljevom trgu prisustvovao zvaničnom ceremonijalu političkih i vojničkih vlasti. Mi zadrugari nalazili smo se ispred Gradske kuće, odakle smo posmatrali defile francuske vojske. Zastupljeni su bili svi rodovi oružja od pešadije do tenkovskih odreda i avijacija. Huka bornih kola mešala se sa brujanjem avionskih motora, a uz konjički topot odjekivali su koraci pešaka u taktu, koji su diktovale vojne glazbe, fanfare i dobošari. Ipak su mnoge od prisutnih obuzimali nelagodni osećaji predviđajući nove ratne strahote u borbi za kolonije između imperijalističkih zemalja.

Zadrugarstvo se smatra pretečom pravde i mira. Međutim ono danas još nema snage da se dovoljno uspešno odupre diktatima krupnog kapitala, koji izaziva sukobe. Najviši zadatak Međunarodnog zadružnog saveza jeste ujedinjavanje svih zadružnih pokreta u jaku konfederaciju, koja će narodima prokrciti put ka konstruktivnoj akciji.

Mir i sloga među narodima jeste glavni uslov za razviće zadrugarstva i ostvarenje njegovih ideala, pa je prema tome i izlet u Verdun, na najveće i najstrašnije ratište svetskog rata, imalo je da doprinese učvršćivanju uverenja da rat ne znači selekcija nego uništavanje ljudskih života i tekovina ljudskih napora. To nam najočiglednije dokazuje izbijanje današnjeg imperijalističkog rata, koji se vodi isključivo za interese krupnog kapitala. Istina, želi i pokušava se opravdati borbom za prava malih naroda, slobodu i demokratiju. Ali sve više se iza takvog

opravdanja ispoljava isključivi egoizam kapitala kako u demokratskim tako i u fašističkim zemljama. U tom pogledu ovaj zadružni izlet je uspeo potpuno, pa ćemo u duhu ponova posetiti Verdun i verdunske poljane smrti.

Verdun je varošica, koju istorija odavno i često spominje. Naročiti značaj dobila je godine 834 verdunskim ugovorom, kojim su iz Frankovske države stvorene današnja Nemačka i Francuska.

Grobnica u Duomonu (Verdun)

Kao tvrđava Verdun se branio od Prusa 1792 godine a isto tako i 1870 te po treći put 1916, a bolje je spreman nego ikada, da primi borbu ponovo, ako mu je neprijatelj nametne.

U Gradskoj kući primio nas je predsednik opštine g. Thiébault i održao temperamentan govor. Između ostaloga kazao je: „Verdun nije samo po tome međunarodna varoš, što su se oko njegovih utvrđenja borile skoro sve nacije i što svakog dana prolaze kroz njegove ulice posetioci brojnih ratnih spomenika iz svih delova sveta, već je međunarodna varoš i po duhu stanovništva, koje nije nikad ni prema kome ispoljavalo mržnju. Mada je preživelo najteže i najstrašnije dane svetskog i drugih ratova, uvek je stajalo čvrsto na braniku čovečijih prava. I ja pripadam tim ljudima i srećan sam i ponosim se time, što sam za-

drugar, jer pravo zadrugarstvo ide za tim, da pomogne ukloniti profit, taj razlog bestidne i nemilosrdne eksploatacije, koja je opet povod svima nedelima, koja unesrećuju ljudsko društvo.

Vi ste pretstavnici 17 nacija, istih misli i istih želja, pa vas molim, da u verdunskoj spomen-knjizi pored imena velikih političara i vojskovođa upišete vaša imena na istoj strani i da time osvedočite vašu solidarnost i nepokolebivu rešenost, da ćete se uvek i svuda zalagati za ideale zadrugarstva, koji su istovetni sa idealima čovečanstva: mir, sloboda, bratstvo, jednakost i pravda.

U uverenju da će ti ideali, kojima teže svi prosvećeni ljudi uskoro izneti potpunu pobeđu ja vas u ime mojih drugova, verdunskih građana, najtoplije pozdravljam u našoj sredini. Naše misli su danas posvećene četrnaestom julu i seni heroja, koji su odbranili svojim životima nasledstvo revolucije. Ali ovu uspomenu na brojne pokojnike popraćamo željom za bolju budućnost, koja neminovno dolazi i koju priprema naša generacija.

U to ime ja vam želim ugodan boravak i prosperitet vaših zemalja."

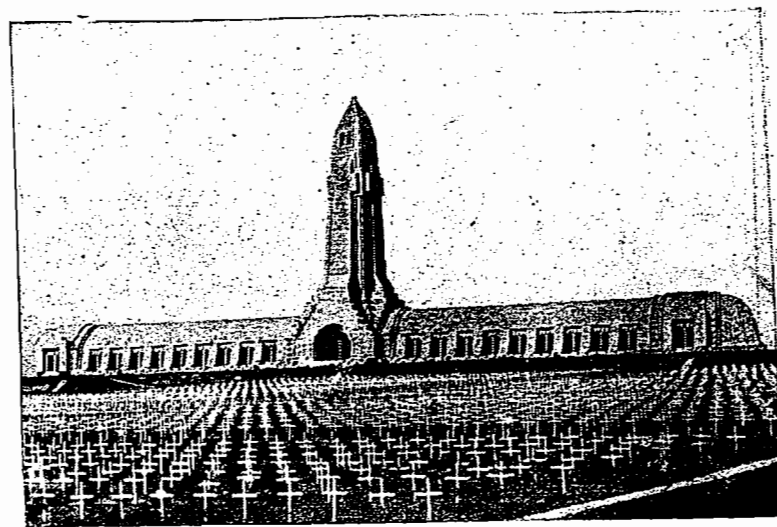
Posle upisivanja u spomen knjigu razgledali smo ratni muzej, pun trofeja sa okolnih bojišta i odlikovanja, koja je grad Verdun primio za vreme rata od svih savezničkih država; među kojima ima i naše odlikovanje.

Sa balkona opštinske zgrade posmatrali smo povorku u kostimima iz dana revolucije, koja se kretala gradskim ulicama ka jednom od verdunskih spomenika, da zajedno sa ostalim građanima proslavi 14 juli. Mi zadrugari otišli smo međutim ka spomeniku podignutom verdunskim građanima, palim u svetskom ratu, gde je direkcija Međunarodne zadružne škole položila venac sa trakom duginih boja, a jugoslovenski učesnici veliki buket crvenih karanfila. Govorima, koje su održali g. g. Watkins i Binjon, završen je program boravka u samom gradu, pa smo se iza toga autobusima izvezli u pravcu verdunskih odbranbenih linija.

Brzo, iza poslednjih kuća prošli smo pored spomenika Andrea Mažinoa (André Maginot), poznatog francuskog ministra vojnog, pod čijim ministrovanjem je sagrađen čuveni odbranbeni sistem utvrđenja duž nemačke granice, koji nosi naziv: Mažinovljeva odbranbena linija. Andre Mažino bio je za vreme svetskog rata na položajima oko

Verduna, gde je i ranjen, pa je uočio važnost i značaj velikih i jakih tvrđava, te na osnovu verdunskog iskustva odlučno branio i uspeo da se plan izgradnje privede u delo. Poslednjih godina Mažinovljeva linija produžena je i na belgijsku te švajcarsku granicu.

Na nekoliko kilometara od Verduna zaustavili smo se kod impozantne kosturnice „Ossuaire de Douamont" (O-sijer de Duomon), koju su sagradili Amerikanci. Rekao sam, da je impozantna, ali ipak ništavna u upoređenju sa

Pogled na beskrajna verdunska groblja

doprinesenim žrtvama, koje su mogle, da su ostale u životu, učiniti čovečanstvu ogromnih usluga i ostaviti u nasleđe kud i kamo lepših i korisnijih uspomena i trajnih spomenika. Prilikom svečanog otvaranja kosturnice maršal Peten (Petain) kazao je za nju pesnički: „Prosta i skromna, kao i duša ratnika; prostrana i otmena, kao veličina žrtve; trajna i impresivna, kao uspomena na verdunske heroje." Međutim prošlo je svega nekoliko godina i mi opet vidimo da je razlog izbivanja svetskoga rata — profit — izazvao ponovo rat, da bi se opet ako bude za to prilike i mogućnosti govorilo pesnički o veličini žrtve. I od toga dana brojni posetioci iz svih delova sveta prolaze kroz ovu kosturnicu; da se poklone uspomeni pogi-

nulih. Pred Verdunom je naime ostavilo svoje živote ništa manje nego milion ratnika i to 600.000 Nemaca i 400.000 Francuza.

Da upotpunimo sliku pustošenja rata, navešćemo da su za četiri godine ratovanja svakog minuta poginula 4 vojnika i da je svakog minuta ranjavano 9 lica, da je broj ratne siročadi svakog minuta povećavan u nedogled i da su svakog minuta uništavani milioni materijalnih vrednosti. U takvoj statistici postaju izjave „velikih vođa“, koji

„Rov bajoneta“

vole da govore o ratu, sasvim neozbiljne, da ne kažemo smešne.

Kako je ovakav rat lep i kako oplemenjuje imali smo prilike da vidimo na spomenicima u okolini Verduna, koji, ma da je prošlo već dvadeset godina, živo dokazuju baš suštu suprotnost od navedenih tendencioznih izjava.

Na otstojanju od nekoliko minuta od kosturnice nalazi se utvrđenje Duomon, koje je prošle godine bilo otvoreno za publiku, a ove godine i ono je uključeno u Mažinovljevu odbranbenu liniju. Utvrđenje ukopano duboko u zemlju, građeno od kamena imalo je dve etaže u dubini. Posle žestokih borbi, u kojima su napadači i branioci ginuli u masama, Nemcima je uspelo da zauzmu gornju etažu, dok su ostaci francuskih boraca davali otpor u donjoj etaži još puna dva meseca, boreći se na život i smrt ubi-

jajući jedni druge, bombama, plinovima i svim mogućim smrtonosnim sredstvima. Konačno su Nemci osvojili celo utvrđenje, te sagradili i 3 etažu u dubinu.

Tuneli ovog utvrđenja još i danas, ma bio i najlepši sunčani dan, ostavljaju na posetioca nelagodan utisak. Vlažni su, hladni i mračni. Sa kamena krečnjaka, od kojeg su građeni, spuštaju se stalagmiti, a glas vodiča, koji opisuje događaje iz 1916 godine, odjekuje ovim katakombama kao glas grobara u grobnici.

Ulaz u „Tranché des baïonettes“. Na njemu je natpis:
U spomen francuskih vojnika
koji stojeći s puškom u ruci spavaju u ovom rovu.
Njihova braća iz Amerike.

Da bi utisak užasa, kojim je svetski rat obilovao, bio još više potenciran, odveli su nas ka spomeniku „Tranché de bajonet“ (Tranché des baïonettes), koji prikazuje grozote smrti i ubijanja u najstrašnijem svetlu. „Rov bajoneta“ je spomenik, kakvog je rat sam sebi podigao, da ga ostavi pokolenjima kao opomenu. Ovaj spomenik je vrlo prost i jednostavan, ali toliko rečit, da mu nema ravna na svim bojištima, a koji može da posluži za dokaz koliko je potrebno da tekovinama nauke i tehnike gospodari sam narod, kako se tehnika ne bi pretvorila iz dobrog slugu u lošeg gospodara. Običan pešadijski rov, iskopan pod uglom od devedeset stepeni i do vrha zatrpan zemljom, iz

koje izvire u nejednakom redu zardale oštrice noževa, koji obeležavaju mesta, gde su poginuli vojnici, koji su bili određeni da čas docnije jurišaju na protivnika.

Grozna, strašna i užasna je stvarnost, za koju hazarderi ljudskih života tvrde, da je lepa i plemenita. Pokušajmo, da samo zamislimo kako su se u četi pešaka očevi, sinovi, muževi i braća nadali povratku svojoj deci, toplom zagrljaju svoje majke, milovanju svoje drage i radosti svojih najbližih, koji su danju i noću strepili nad sudbinom branioca otadžbine. Ali jedan kobni projektil teškog kalibra, momenat docnije prekrije ih lavinom zemlje, pod čijom težinom im se pri punoj svesti polako gasio život uz grmljavinu topova, koji su sipali smrt na sve strane.

Živi zakopani. U mislima se opraštaju i umiru. Heroji! A njihovi domovi zavijaju se u crno i na ulicu izleće gladna, bosa i gola ratna siročad.

Ovo bi trebalo da bude jedna blede reprodukovana slika onoga što se videlo i osetilo prilikom posete Verduna i obilaska čuvenih verdunskih poljana smrti, nad kojima još danas odjekuje samrtni ropac miliona pokojnika: „Jamais la guere!“*)

Poslednji svoj izlet naše veliko društvo priredilo je u zadržni rudnik soli, nedaleko Lunewilla, značajnog centra teške gvozdene industrije. U rudniku, koji prapada glavnoj nabavljačkoj zadrugi (Magasin de Gros) zaposleno je 75 nemeštenika, koje radnika, koje činovnika. Godišnja produkcija iznosi 110.000 kvintala, jer je proizvodnja kontingentirana. Inače kapacitet instalacije je trostruki.

Ma da smo sa interesovanjem obilazili ovo lepo i korisno zadržno preduzeće, ipak je veći deo naših misli privlačio Pariz, kuda smo sutradan trebali da krenemo.

*

Nancy je utonuo u daljinu. Vreme i brzina voza povećavali su rastojanje i primicali nas seni još uvek monumentalne Ajfelove kule. Za četiri sata stigli smo u crna predgrađa, koja okružavaju metropolu, koja stežu ovaj milionski grad i istovremeno čine ga beskrajnim. Poslednji put kočnice su stegle točkove, koji su, maločas neobuzdani u svom okretanju, stali na peronu Istočne stanice.

Ovde su nas predusretljivo i šrdačno dočekali zadržari iz Pariza, saopštili nam gde su rezervisane sobe, uru-

*) Zame la ger — Nikad više rat.

čili nam planove Pariza, planove podzemne železnice i poslednje izdanje specijalnog dnevnika, koji je izlazio u vezi sa pariskom međunarodnom izložbom. Skrenuli su nam pažnju na zadržni paviljon, koji je francuski zadržni savez podigao na izložbi i pozvali nas, da za vreme zadržavanja u Parizu posetimo njihove zadržne institucije, što smo i inače imali u programu.

PARIZ

○ Parizu napisano je do danas mnogo, ali se za retko koji prikaz ovoga grada može reći da je uspeo. U većini slučajeva Pariz je posmatran samo kao mrtva priroda, kao muzej ili kao promenada kroz stoleća, koja je ovaj zaista veličanstveni grad preživeo od male i neznatne „Lutetije Parisiorum“ — kako se zvala naseobina istoimenog plemena na ostrvu, koje je zapljuskivala Sequana (Sena) u Cezarevo doba, a na kojem se danas posle 19 vekova nalazi centar Pariza nazvan Cité — pa do današnjih dana, kada posetilac oduševljeno i dosta opravdano kliče: „Paris c'est le monde“ (Pariz, to je ceo svet).

Daleko od toga, da ću možda pokušati da pretstavim, u nekoliko rečenica, čitaocima „Ceo svet“ — onaj živi Pariz, koji bruji na obalama Sene, koji ozaruje sa uzvišica Montmartra, Panteona, Montparnasa i drugih, daleki horizont kulturnog sveta; onaj Pariz koji saoseća, koji se bori, koji misli, radi i stvara. Mnogo toga, što je postalo svojinom čovečanstva i ljudskog duha, poteklo je iz ovoga grada. Pod njegovim uticajem menjala je istorija često svoj pravac, menjale su se fizionomije država, građani i radnici su krvlju ispisali na njegovu tlu svoja prava; nauka — mač razuma, baš je tu preseklala gordijski čvor skolastične — spekulativne filozofije; izumi i pronalasci njegovih sinova bogatili su čovečanstvo, a umetnost, koju je gajio, oplemenjivala je vekovima generacije.

Bogatstvom ovakve prošlosti odišu bulevari i avenije Pariza, koje presecaju ovaj ogromni mravinjak, a na svakom koraku u vrvežu sadašnjice predoseća se uloga budućnosti, koju će odigrati zatalasana ulica, koja, vedra i nasmejana, hita u korak sa duhom vremena, uklanjajući spine tradicija, ali respektujući i čuvajući uspomene na prohujale epohe.

U civilizovanoj skladnosti ovoga milionskog grada, čovek je pre ponovnog nastupanja reakcije osećao da diše, osećao samoga sebe, osećao želju da živi i volju da radi.

Otuda je Pariz i imao moć osvajanja. Otuda i pravilo: „Ko me upozna, taj me zavoli”.

Stvarno! I mi, koji smo sa izvesnom zebnjom stali na njegovo tle, odjednom smo bili zakovitlani njegovom vrevom, ponoseni vrtlogom njegova strujanja i neosetno, neprimetno prisajedinjeni česticama koje ga sačinjavaju. Bilo nam je, kao da nas je živahni i veseli grad na Seni zagrlio, a mi da mu već nakon nekoliko trenutaka uzvraćamo ljubav, kojom nas je primio. Otkrio nam se u potpunosti. Bio je pristupačan do intimnosti. Ništa svoje, a i ništa tuđe nije krio od naše radoznalosti.

Samo tako smo i mogli već prvog dana da postanemo dobri prijatelji.

PRVI UTISCI

Sve je u pokretu. Užurbano kreću sitni dvonošci u suprotnim pravcima. Neprekidne kolone autobusa i automobila klize pored trotoara. Na raskršćima gužve. Saobraćajci imaju pune ruke posla. Među parižanima stranci. Zastupljene su sve narodnosti, sve rase. Crnci se pomešali sa Evropejcima, možda i sa Amerikancima. Kinezi su slobodni kao kod svoje kuće. Mulati i mulatkinje, Alžirci i stanovnici ostrva. Ima ih mnogo iz egzotičnih krajeva, koji povećavaju šarenilo bulevara, tih beskrajnih arterija Pariza, kroz koje kuljaju milioni.

Sve je u pokretu. Nešto panično ima u sebi bulevar. Ali to je normalno. Tako nam izgleda, dok ne naviknemo. Kao da se na svakih nekoliko koraka nešto događa, kao da se sjurio svet da prisustvuje nečemu, možda interesantnome, možda strašnome. Ali sve je bez senzacija. Nas progone sopstveni živci.

Razrogačene oči suviše primaju. Na uši udara suviše zvukova. Od larme ne čuješ sopstvenu reč. To velegrad diše, škripi i stenje. Ide, žuri, zahuktao se i sve vuče za sobom.

Nemoćni smo i malakšemo. Sedamo na Bulmišu, kako nazivaju parižani bulevar Sen Mišel (St. Michele). Do nas je kiosk sa novinama. Tu se dobija i beogradska „Politika”, pa i „Pravda” i „Izvestija” i bezbroj francuskih listova.

Program boravka se prepravlja, skraćuje, dopunjuje. Vreme treba dobro iskoristiti. Izložbe, zadružne institucije, muzeji, spomenici, knjižare, priredbe itd. Sve treba posvršavati za nekoliko dana i kratkoća vremena ne dozvoljava nikakav odmor. Sorbona, Panteon i Luksenburški vrt su nam najbliži. Ustajemo i gubimo se u bujici prolaznika.

Sorbona, danas najčuveniji univerzitet na kontinentu, bila je osnovana 1253 godine, kao konvikt studenata pariskog Univerziteta. Sveštenik Robert de Sorbon bio je osnivač, pa je po njemu i dobila ime. Ime ovog konvikta prenosi se kasnije na teološki fakultet, koji je god. 1629 podigao kardinal Rišelje (Richelieu), a čiji rad je prekinula revolucija. Kasnije je zgrada pregrađivana i dograđivana i postala je sedištem pariskog Univerziteta, što je i danas.

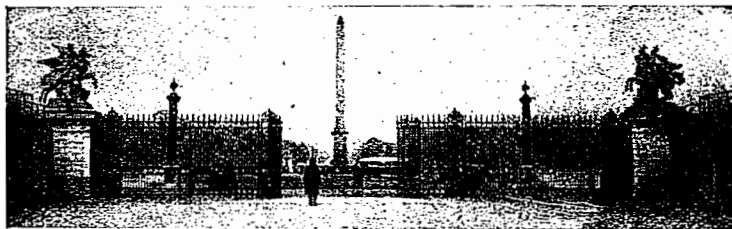
Panteon je trebalo da posluži vernicima kao bogomolja, ali narodna skupština je godine 1791 odredila da se zgrada, koju je sagradio čuveni arhitekt Suflo (Soufflot) upotrebi kao grobnica najzaslužnijih Francuza, pa je na pročelju ispisano krupnim slovima: „Velikim ljudima zahvalna Otadžbina”.

Prvi, koji je bio priznat za velikog čoveka svoga naroda bio je Mirabo (Mirabeau), najčuveniji govornik i pobornik francuske revolucije, a kao drugi Volter (Voltaire), veliki pisac, pesnik i filozof, koji je svojim ostrim perom pripremao 1789 godinu.

Luksemburški vrt (Jardin de Luxembourg) nalazi se u neposrednoj blizini Panteona. Preko vrhova njegovih stogodišnjih kestenova izviruje Ajfelova kula i doziva, ne bi li se neki od stranaca prevario da pođe ka njoj prosto kroz Luksenburški vrt, jer izgleda kao da je gvozdeni kolos nedaleko ispred posmatrača. „Pluća Pariza”, kako nazivaju Parižani Luksemburški park, koji je još u XVII veku uredio arhitekt Debros (Debrosse) toliko je privlačan u letnjim mesecima, kada se od vrućine zagreje asfalt i ulice zamirišu motornim uljem i benzinom da nagrnu hiljade stanovnika iz kvartova sa leve obale Sene, tražeći zaštitu u njegovoj ladovini, gde se među granjem kriju brojni spomenici najrazličitijih umetnika i iz najrazličitijih doba.

Odavde smo krenuli Bulmišem ka Seni, prešli ostrvo te desnom obalom pošli prema Luvru (Louvre), gonjeni željom da vidimo već prvog dana bar spolja ovo remek

delo arhitekture, ovu najlepšu i najveću zgradu sveta, koja je pre nego što je dobila današnji izgled i prostranstvo, nadživela oko 12 najčuvenijih arhitekata i bila izgrađivana i doterivana više stoleća. Luvr obuhvata naime sa dvorištima 198.000 m² i tri puta je veći od zgrade najbogatije organizacije sveta — Vatikana. Ali i po svojoj unutrašnjoj vrednosti i svrsi kojoj služi predstavlja najveću kulturnu tekovinu sveta, koju je stvorila francuska revolucija, pretvorivši raskošne salone francuskih kraljeva u najveći muzej sveta koji je danas pristupačan svakome.

Izlaz iz Tiljerija — Obelisk

Sunce je zalazilo iza ogromnog svoda triumfalne kapije (Arc de Triomphe), kada smo od Karusela (Carrrousele), spomenika podignutog u dvorištu Luvra, u slavu Napoleona, pošli preko Tiljerija (Jardin des Tuileries), divnog šetališta koje se završava sa suprotne strane Luvra prekrasnim trgom Konkord (Place de la Concorde). Vitka silueta Obeliska iz Luksora, koji je paša Muhamed Ali poklonio Francuzima, a koji je 1831 godine i pored težine od 500 tona prenesen iz Egipta u Pariz, bacala je ukoso senku preko prostranog trga, koji je ranije nazivan trgom Revolucije, jer je na tom mestu giljotina odigrala svoju značajnu ulogu. Tu su odrubljene glave Luju XVI, Mariji Antoaneti, a pogubljeno je još oko 2.800 lica, kojima se u danima revolucije nije moglo, niti smelo prastati greške i krivice učinjene narodu i njegovim interesima.

U sumrak, kada su posetioci šetališta počeli da se razilaze i vraćaju svojim kućama, stajala je pred nama ukočeno i nepomično granitna oštrica Obeliska Ramzesa II iz XIV veka pre današnjeg načina brojenja godina. Pred

nama je vaskrsela i sva prošlost. Epohe su defilovale, misli se zaustavljale na značajnim prekretnicama razvoja ljudskoga društva, dok nas nije trgla iz ramišljanja huka dvadesetog veka, koja je dopirala sa trga Konkord. Dva-deseti vek predstavlja bez sumnje novu istorisku epohu. S tim u vezi nametnulo se i pitanje, da li jedan čovek može da predstavlja epohu ili pak narodi, mase stvaraju epohe. Istorija sama daje najtačniji odgovor. Genijalni ljudi pripremali su, odnosno ukazivali na nove epohe i na osnovu proučavanja konkretnih činjenica i pojava u društvenom procesu, prema onoj istini koju je kazao slovenački socijalni pisac Ivan Cankar: „Utopije imaju već odavno čudnovatu osobinu, da se obično obistine.“ Ali tim genijalnim ljudima priznata je genijalnost tek u epohi u kojoj su njihova učenja i pretskazivanja postala delimična ili potpuna stvarnost, obično daleko posle njihove smrti, dok su za života bili progonjeni, vredani i sklanjani s puta, od onih kojima bilo kakve promene nisu išle u račun.

Zauzeti svaki svojim mislima, nismo ni primetili kako je svetlost dana prešla u svetlost noći velegrada. Milioni sijalica uličnog osvetljenja, milioni prozora i izloga, bezbroj reklamnih natpisa te automobilskih fenjera, pretopili su dan u užareni mrak, koji se spustio na krovove i kupole Pariza.

Visoko iznad ovog mora električne svetlosti, koja je podrhtavala i treperila u svim mogućim bojama, uzdizala se Ajfelova kula, obasuta sa svih strana mlazovima reflektorske energije. Hiljade raketa koje su spuštane sa raznih etaža, prelivale su prostor međunarodne izložbe naizmenice bojama spektra, a intenzivnost svetlosti raznih pirotehničkih majstorija često bi obasjale čak i udaljene kvartove i izazvala refleksije na licima prolaznika na dalekim bulevarima i avenijama.

Prema bojama raketa menjala je i Sena boju svoje čamcima ustalasan površine. Nečujno je proticala mimo nas čas crvena kao krv, čas plava kao nebo ili more, a čas kasnije opet zelena kao smaragd. Činilo se kao da ceo grad lebdi u plamenu, kao da tone u vatru, koja ne pali. Oči su se punile suzama i na momente sklapale, jer nisu mogle da izdrže toliku navalu iluminacije. Kada, opisujući ove efekte napomenemo da je ulični promet, koji je i inače jako intenzivan, posle zatvaranja radnja, biroa

i nadležstva još mnogo jače živnuo, onda je razumljivo da smo posve izgubili orijentaciju, nošeni bujicom naroda, koja je preplavila trotoare, često šire od uglednih ulica naših gradova. Kakav kontrast predstavlja današnji Pariz u kome je svetlost prigušena!

NA IZLOŽBI

Dnevna štampa nas je kod kuće informirala da radove oko podizanja i organizacija Međunarodne izložbe u Parizu sprečavaju i zadržavaju neprekidni štrajkovi radništva, pa je ova priredba skoro prikazana kao poduhvat, koji neće u punoj meri uspeti a iz čestih, nepotpunih i dosta zagonetnih vesti trebalo je izvući zaključak da kod priređivača izložbe nema reda i da demokratija Narodnog fronta nije u stanju da disciplinuje građane, da znači anarhično stanje itd.

Ustvari štrajkove su izazvali preduzimači-kapitaliste time što nisu hteli da poštuju kolektivne ugovore. Nije glavni razlog bio u tome da treba povećati nadnice i skratiti radno vreme, već se radilo o tome da bi se dokazalo kako vlada Narodnog skupa nije sposobna da upravlja zemljom. Pored finansijskih i valutnih neprilika, koje su stvarali bankari i berzanski špekulanti, trebalo je izazvati i štrajkove, te na svaki način sprečiti organizaciju izložbe, pa tako oslabiti kod Francuza veru u ono čemu je velika većina naroda poklonila puno poverenje, a sa druge strane pokazati celom svetu da je Narodni front nesposoban da stvara. Trebalo je isti kompromitovati i dati bar nešto materijala za popunjavanje stubaca po sadržaju tako prazne zvanične štampe onih zemalja, gde je sloboda zamenjena prinudnim izvršavanjem onoga što je naredeno.

Da je Narodni front nešto što treba osuditi i odbaciti smatralo se da će se najlakše dokazati na jednoj nepotpunoj i slabo organizovanoj priredbi tako velikog stila kao što je međunarodna izložba za koju se interesuje ceo svet, a naročito Francuzi. Plan je bio dobro smišljen, ali želje i nade zlonamernih projektanata nisu se ispunile.

Sredinom jula po neki paviljon još nije otvorio svoja vrata, ali izložba je davala i pored toga utisak takve potpunosti, kakvu je mogao da pruži samo Pariz, kakvu je mogla da pruži samo tada još demokratska Francuska. Koja bi zemlja dopustila da se bez ikakvih ograničenja prikažu

stvarnosti i stvarne vrednosti celoga sveta? Gde je još priredena međunarodna izložba na kojoj su mogle da suprotstanu Italija ili Nemačka i Sovjetska Rusija? Francuska nije uskratila nijednoj državi mogućnost takmičenja niti posetio-cima mogućnost i priliku upoređivanja. Ona nije ni najmanje pokušala da spreči da drugi prikažu nešto što bi i nad-

Paviljon S. S. S. R.

visilo stvaralačku moć samih Francuza i Francuske, svesne da je niko ne može nadmašiti u njenoj širokogrudosti. A baš u tome je bila prava vrednost pariske izložbe i njeno preimućstvo nad svim ostalim izložbama, koje se često priređuju u raznim velikim centrima, ali koje nikad ne dostignu potpun međunarodni karakter.

S obzirom na to pariska izložba nudila je milionima posetilaca pravi užitak. Aranžeri su se pobrinuli i za to

da olakšaju upoređivanje, pa je na primer paviljon S. S. S. R. bio podignut preko puta paviljona Trećeg Rajha. I stvarno za ova dva paviljona vladalo je najveće interesovanje, a što se moglo vrlo lako oceniti po upadljivo velikoj poseti.

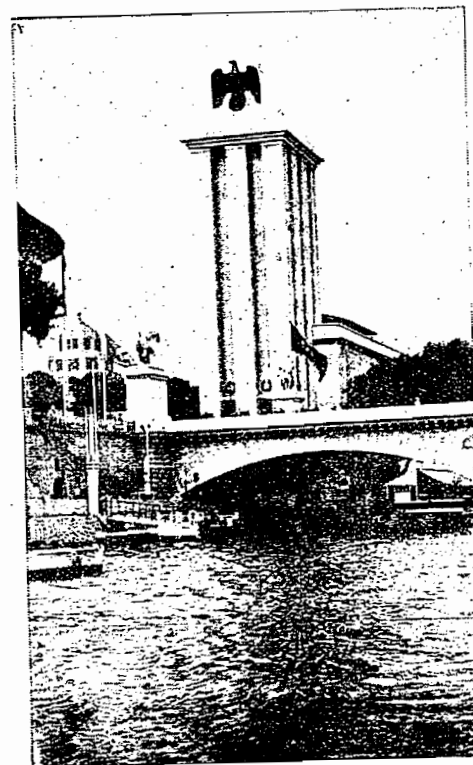
Dva sveta stajala su mesecima jedan drugome nasuprot i trudila se da dokažu prednosti, uslove stvaralačkih mogućnosti i vrednosti svojih sistema.

Ova dva paviljona pretstavljala su već po spoljnim i simboličnim obeležjima karakter i sadržinu manifestacija, kojima treba da posluže. Nemački masivan, glomazan, teškog stila, koji potseća na antičku arhitekturu, sa crnim orlom koji je zario kandže u sam vrh fasade; a drugi veći ali lagan, kao da je u pokretu zajedno sa skulpturom na vrhu prednjeg dela, koja pretstavlja radnika sa uzdignutim čekićem i seljanku sa srpom u zamahu, kako zajedno hitaju na posao. Sem toga bila je lako uočljiva još i karakteristika unutrašnjosti ova dva paviljona. U prvome sve je zatvorena vitrina, a u drugom sve je slobodno izloženo, pa možeš da dirneš, da listaš, da okreneš i da se u što-šta bolje uveriš.

Upoređenje nije odavalo razliku samo u odnosu prema nemačkom paviljonu, već i prema svim ostalim paviljonima natrpanim najrazličitijom robom koja je svugde izložena kao produkt raznih a. d., raznih kartela i trustova i kao produkt koji je stvoren samo radi profita, a ne kao produkt radnog naroda za njegovu potrošnju, za podizanje njegovog životnog standarda. Drukčiji je pojam mašine u nemačkom, francuskom i drugim paviljonima, a drukčiji one u paviljonu preko puta nemačkog. Jedne služe za smanjenje režija u preduzeću, a druga za olakšanje uslova rada. U jednom paviljonu prikazan je u slikama nirnberški kongres, na kome su učestvovala velike mase sveta, a u drugom kolektivni rad u kolhozu; pa opet dupla asfaltirana cesta, a tamo velegrad udaljen hiljade kilometara od raznih mora, pa ipak pristanište za brodove; ovde savršen stolni pribor od porcelana i srebra, a tamo statistika o nadnici, o socijalnoj brizi, prosveti, produkciji itd. A zamislite, i knjiga primedaba u koju je mogao svaki posetilac da upiše svoje mišljenje i svoje utiske.

Debela knjiga bila je već do polovine ispunjena najrazličitijim rukopisima na svim mogućim jezicima i pružala interesantan i poučan dokument. Tu je bio izložen

pored savršenih poljoprivrednih mašina, traktora i drugih strojeva i jedan luksuzni automobil za koji je jedan naš kritičar kazao da je sasvim običan, jednostavan fabrikat, ali je prevideo jednu cedulju, koja opravdava da se izloži i jedan auto bez aerodinamične linije. Na tom listiću bila je beleška: u 1935 godini: nula, a u 1936 go-

Paviljon Nemačke

dini: 200.000 komada, a što se odnosi na produkciju i što bi značilo u prevodu da je za godinu dana izrađeno 20 puta toliko automobila, koliko ima do sada kod nas izdatih automobilskih brojeva. Ali limuzina je sporedniji produkt, jer industrija ima važnijih zadataka, pošto narod ima i važnijih potreba.

Jedan od uspeh paviljona dali su Česi. Već arhitektonski je manifestovao snagu čehoslovačke proizvodnje:

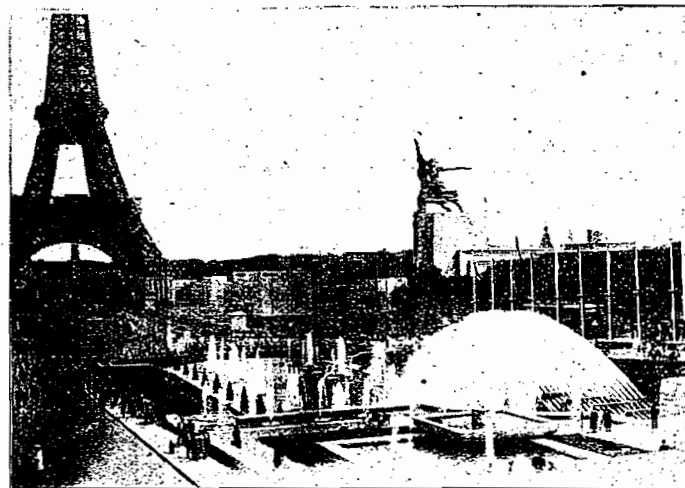
čelik i staklo. Impozantna konstrukcija bila je od čelika, a svi zidovi od stakla, dakle od produkata koji predstavljaju ponos čehoslovačke industrije. Sva italijanska reklama svodila se na propagandu turizma i manifestovanje posedovanja novih provincija. Belgijanci su imali kao atrakciju svoje brilijante i dijamante, gde je ženski svet toliko navaljivao da su reditelji imali pune ruke posla. Za mnoge bi bio mnogo interesantniji onaj afrički crnac, čiji praded je bio vlasnik dijamantskih polja, koji danas traga fizički iscrpljen i umno zaostao, dakle gladan, go i glup za ovim sjajnim kamenčićima. Interesantniji bi bio i onaj amsterdamski brusač dijamanta, koji je prerano izgubio svoj vid. Vaspitno bi takvi društveni tipovi svakako bolje delovali, nego li izazivanje već inače nezajaljivih pohlepa i apetita.

Naš paviljon nije ispunio očekivanje. Dobro je bila aranžirana bosanska kućica, gde je predstavljena naša šumska i drvarska industrija uopšte, ali sam paviljon nije u dovoljnoj meri reprezentovao Jugoslaviju. Rumuni i Mađari pretekli su nas. A trebalo bi znati, koliko je utrošeno, pa da se možda i više kaže o našem paviljonu, jer skromnost možda nema svog opravdanja.

Holandski paviljon bio je za nas naročito privlačan, jer se u njemu prodavala dobra crna kafa, kakvu inače ne poznaju krajevi na zapadu Evrope. Španjolski, a ni bugarski paviljon krajem jula nisu bili dovršeni. Finska je bila dostojno reprezentovana. Englezi su mogli dati daleko više, ali oni izgleda da ne žele da budu upadljivi. Hokej i polo štapovi nisu bili naročita atrakcija, a ni ostali izloženi sportski pribor. Garnitura za jahanje i za jahače, za ribolov, za veslanje itd. dokazivali su samo blagostanje i brigu za uklanjanje dosade, od koje pati ova lordovska zemlja i koju džentlmenski ubija na račun kolonija. I stvarno, u njihovom paviljonu mogao se dobiti utisak, kako je zaista ugodno i udobno biti Englez lord, dok je nama dopušteno, da se samo ponekad pravimo „Englezi-ma”. Zamislite sedlo od fine kože, polo štafic, pa arapski konj, prostrana livada uz šumu, nežna pratnja i tuce lakeja, pa zašto i Nemci bankari, junkeri i fabrikanti da ne traže kolonije. Ali pošto se kolonije nerado ustupaju, pa čak ni u najudaljenijim prekomorskim krajevima, to se pribegava od strane zemalja bez kolonijalnih poseda stvaranju kolonija u komšiluku, čemu ima da posluže rasne

teorije i teorije o nesposobnosti Slovena i ostalih malih naroda da upravljaju sami sobom, što ove zemlje i sprovede danas u Španiji, a sutra u Čehoslovačkoj i na Balkanu.

Centralni deo izložbe nalazi se između Trokadera i Ajfelove kule, a uz Senu nalazili su se specijaliteti francuske industrije, modnih artikala, izložba vazduhoplovstva, pomorstva, pa planetarium, stakleni čovek te bezbroj otmenih restorana i raznovrsnih prodavnica. Od centralnog dela nizvodno, na veštačkom ostrvu, bila je podignuta

Vodokoci na pariskoj izložbi

izložba francuskih kolonija, koja je bila ukusno i efektno aranžirana, pa je delovala na prvi pogled vrlo impresivno. Alžir, Tunis, Maroko, Kongo, Madagaskar i ostali van-evropski posedi Francuza prikazani su u kopijama originalne orijentalne arhitekture, a svu šarolikost egzotičnih pejzaža povećavali su urođenici oba pola u nošnjama svojih zavičajja.

Ma da Francuzi svoju upravu nad kolonijama crtaju u najlepšim bojama, ipak se moglo osetiti kako daleko idu: „briga, humanost i prosvetni rad” belih ljudi prema tim raznobojnim dvonošcima. Pre svega treba konstatovati da se imperijalističke zemlje ne zalažu iz čistog altruizma za šarene rase. Da nije u izgledu profit i to ogromna, Englezi ne bi imali razloga i računa da vladaju narodima koji

naseljavaju ništa manje nego 40 miliona četvornih kilometara (teritorija 160 puta veća od Jugoslavije, odnosno Engleske), a broji ništa manje nego pola milijarde duša, odnosno jednu četvrtinu od ukupnog stanovništva na kugli zemaljskoj, dok Engleska ima svega 47 miliona građana. Kod Francuza je srazmera sledeća: površina Francuske 551.000 četvornih kilometara a stanovnika ima 42 miliona. Kolonijalni posed 20 puta veći je od Francuske (12 miliona km²), a broji oko 66 miliona stanovnika. Ovim ogromnim imanjima upravlja jedan neznatan broj ljudi (podataka o brojnom stanju vojske nema), a slobodnih profesija koje obavljaju svoje poslove ima samo tamo, gde su kolonizatori stvorili uslove za njihov ugodan i siguran život. Sveštenika ima po svim kolonijama gde propovedaju i uče da je vlast od boga i šire krštavanjem „kulturu i civilizaciju” ukoliko je to u interesu sigurnosti belaca. Zdravstvene misije učestvuju u toliko, u koliko to služi reklami, odnosno tamo nastanjanim belcima. U krajevima gde desetkuju stanovništvo groznica, gubavost i gde zuji ce-ce mušica, belaca nema, niti da leče, niti da prosvetuju. Učešće humanosti i socijalne intervencije je samo toliko, koliko je potrebno za održavanje fizičke kondicije urođenika, jer u protivnom bili bi znatno umanjeni uslovi izrabljivanja. Jednako je i sa prosvetom, jer današnja tehnika zahteva donekle obrazovanog čoveka. Potpuna neznanica ne može dovoljno korisno da radi za drugoga, pa je osnovna nastava obavezna i besplatna, a sva ostala košta i rezervisana je za imućne. Nepismeni ne mogu ni da posluže za odbranu dobara, koje su stvorili. I moderna oružja su komplikovana, pa treba prosvetivati itd.

Pored slonova, deva i drugih egzotičnih životinja sve se ovo moglo lepo zapaziti obalazeći paviljone, jer nije moglo da se maskira ni pesmom ni igrom raznobojnih lepota sa afričkog kontinenta i ostrvlja, koje su gledane iza šampanjskih boca trebale da dočaraju slasti, sreću, blagostanje i zadovoljstvo njihovih dalekih zavičaja. Mnogi, verujem, da je zaigrala u srcu hrabrost... pa da krenu u lov na kobre i tigrove, u krajeve gde nema ni „stida ni srama”, te da usput svrate u selo od blata i slame i da produže u ladovini palmi do drugog sela i da pišu prija-

teljima i poznanicima i da se posle fotografišu sa bogatim plenom, recimo slonove kosti. I za takve bila je kolonijalna izložba vrlo privlačna.

Posetioци izložbe sa skromnijom fantazijom našli su dosta zadovoljstva u posebnom delu za atrakcije. Tu je bilo carstvo Lilibutanaca, bezbroj najvratolomnijih prometnih sredstava te mnogo kafana i restorana, koji su po stilu, po nošnjama posluge i po jelovniku i glazbi pretstavljali pojedine francuske pokrajine. Tu je bila gužva i larva tolika, da su živci morali da izdrže najveći napor, jer ovaj cirkus nije ni najmanje doprinosa umirenju potrebnom posle celodnevnog lutanja.

Kao nešto za sebe na ovako velikoj i uglednoj priredbi međunarodnog karaktera bio je zaseban paviljon, koji su podigli francuski zadrugari, kako bi manifestovali uspehe koje je postiglo zadrugarstvo već do sada, a koje je na putu da svoje privredno-socijalne zadatke sve više proširuje i produbljuje.

Među stotinama najrazličitijih barjaka ovoga puta lepršala se dakle na izložbi i zadržna zastava duginih boja, reprezentujući sve delove sveta. Onaj ko poznaje sadržinu kapitalističkog poretka i zadržnog pokreta i rada mogao je da oseti kolika je razlika između značaja zadržne zastave i zastave kapitalističkih zemalja, koje su se na izložbi pretstavile u „rukavicama” pod formulama džentlmentske i viteške utakmice — konkurencije, a čija faktična tendencija, ne samo da teži slabljenju i onemoćavanju konkurenta, već direktno privrednom zarobljavanju ili pak potpunom uništenju istoga. Međutim u zadržarstvu ujedinili su široki narodni slojevi svoje snage i svoja oskudna sredstva, da bi na polju razuma, potrošnje i proizvodnje već sada pokazali da su sposobni da upravljaju sami sobom bez ponižavajućeg i skupog tutorstva kapitalista, a preko zadržarstva naučice se i spremice se za oslobođenje od tog tutorstva i na ostalim poljima društvenog života, čime će biti data osnova za napredak celokupnog čovečanstva, čije blagostanje može da počiva samo na zajedničkim naporima i radu svih, jer zajednički rad svijuu vodi iz uništavajućeg varvarstva ka pravou civilizaciji i kulturi.

Konstatujući prednje, možemo preći na razgledanje zadržnog paviljona, u kome su prikazane snage zadržnog rada u celom svetu, a napose francuskog zadržar-

stva, koje poslednjih godina nadoknađuje ono što je usled nesloge među zadrugarima bilo propušteno da se postigne i ostvari već ranije.

Na samom ulazu nalazio se veliki globus okružen pojasom duginih boja na kome je krupnim slovima ispisano „Kooperacija”. U vezi sa ovim opštim amblemom izložene su bile i statistike o stanju zadrugarstva u svetu i sa podacima, ukoliko je isto organizovano u Međunarodnom zadržnom savezu u Londonu.

Svih zadruga ima danas u svetu oko 700 hiljada sa preko 160 miliona članova. Samo potrošačke zadruge postale su u 1935 godini promet od oko 700 milijardi dinara, a u Međunarodnom zadržnom savezu organizovano je 141 hiljada zadruga sa 100 miliona članova. Ako uzmemo, da je u gornjem broju zadrugara organizovan samo po jedan predstavnik porodice, onda možemo zaključiti, da pripada zadrugarstvu i da koristi njegove usluge već oko pola milijarde osoba, odnosno jedna četvrtina celokupnog stanovništva celoga sveta.

Posetom francuskog Saveza konzumnih zadruga (La Fédération National des Coopératives de Consommation) i centrale pariske Konzumne zadruge te Glavne nabavljачke zadruge (Le Magasin de Gros des Coopératives de France) upotpunili smo podatke o razvitku i stanju francuskog zadrugarstva, pa da ne bismo ponavljali, to ćemo ovom prilikom izneti u glavnim potezima istorijat i stanje zadrugarstva u Francuskoj.

ZADRUGARSTVO FRANCUSKE

Istorija savremenog zadrugarstva u Francuskoj ima svoj početak u godini 1835, kada je u Lionu (Lyon) osnovana prva zadruga pod imenom „Commerce veridique et sociale” (Socijalna i istinita trgovina), a koja je pod pritiskom konkurencije i vlasti prekinula svoj rad u godini 1838. Pored ovoga bilo je i drugih pokušaja ali bez trajnog uspeha, tako da je Ročdelskim tkućima sa punim pravom pripalo ime zadržnih pionira. Nekoliko zadruga osnovano je u Francuskoj i god. 1848 pa i kasnije, ali državni udar od 1851 g. ukinuo je sva udruženja pa i zadruge. Ni pokušaji posle 1863 do 1865 g., koji su usledili posle prevoda Holijokovog (Holyoake) dela „Istorija časnih Ročdelskih pionira”, koji je dao proterani Talandje

(Talandier), ne može biti nazvan pravim početkom zadrugarstva, jer je rat 1870 g. uništio i ove skromne početke. Tek 1880 godine možemo smatrati da je francusko zadrugarstvo uhvatilo dublji koren, ali ono nije imalo jedinstven cilj, jer je vrhovna organizacija stvorena tek pod uticajem Šarla Žida (Charles Gide), odnosno Nimske škole. Godine 1885 držan je prvi kongres potrošačkih zadruga, a osnovani savez cepa se već 1895 u dva saveza i to iz političkih razloga. Do ujedinjenja dolazi 1912 godine, kada počinje brži napredak i uspešniji rad u zadrugama, zahvaljujući centralnoj ustanovi, tako da ima danas u Francuskoj oko 3000 nabavljачkih zadruga. U 1923 g. broj nabavljачkih zadruga iznosio je 4000, ali su mnoge pretvorene u prodavnice jaćih zadruga, dok je broj zadrugara i promet od tada u stalnom porastu.

Od navedenog broja oko 1100 zadruga zaćlanjeno je u F.N.C.C. (Savez konzumnih zadruga), sa preko milion 750.000 članova, koji pazare godišnje u zadrugama za oko dve i po milijarde franaka, odnosno za preko pet milijardi dinara (prema kursu franka u junu 1937 g.), a što ćini 65% ukupnog ćlanstva i 66% ukupnog prometa u svim nabavljачkim zadrugama u Francuskoj.

Prema tome 15% ukupnog stanovništva Francuske snabdeva svoja domaćinstva preko zadruge, koje pripadaju ovom Savezu, a ovaj procenat bi bio znatno veći, ako bi uzeli u obzir i ostale zadruge, kojih ima takode prilićan broj. F. N. C. C. proširuje stalno svoju delatnost, okupljajući u svoje kolo sve veći broj zadruga.

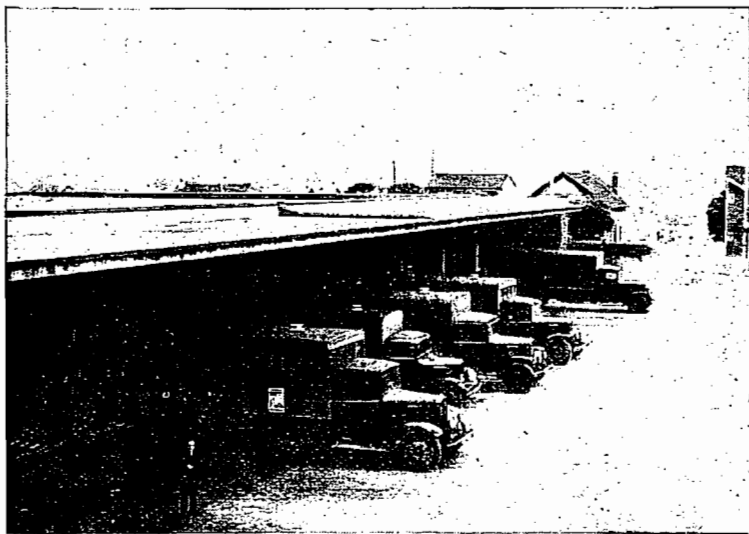
Pored Saveza potrošaćkih zadruga (F. N. C. C.) postoji i Glavna nabavljачka zadruga (Magasin de Gros), koja je samo formalno odvojena od Saveza, ali ove dve institucije imaju zajednićku upravu od 18 ćlanova. Savez se zalaće za moralno i idejno jedinstvo pokreta, upućuje zadruge na pravilan rad, širi zadrugarstvo uopšte i vodi „zadržnu politiku” u zemlji i u odnosu prema srodnim organizacijama na strani.

U propagandne svrhe izdaje nedeljni list „Le Coopérateur de France” u 300.000 primeraka, mesećnik „L’action coopérative”, dobro uređivan godišnjak, te priređuje zborove, konferencije i predavanja.

Sem toga je F. N. C. C. osnivać i pokretać paralelnih pomoćnih ali ipak vrlo znaćajnih zadržnih organizacija i ustanova kao: Zadržna omladina, ćiji je zadatak da orga-

nizuje letovanje za decu zadrugara, Centralni ured za školsko zadrugarstvo, koji rukovodi radom velikog broja školskih zadruga i vodi računa o tome da programi školske nastave sadrže i predavanja u vezi direktno iz oblasti zadrugarstva. Komitet za razonodu ima za zadatak organizovanje upotrebe slobodnog vremena radništva u cilju razonode i obrazovanja. Društvo Co-op hotela ima

Vozni park Potrošačke zadruge u Parizu
isti cilj kao i hoteli Saveza n. z. d. s. kod nas, a postoji i Co-op agencija, koja priređuje kolektivna putovanja, izlete i ekskurzije.

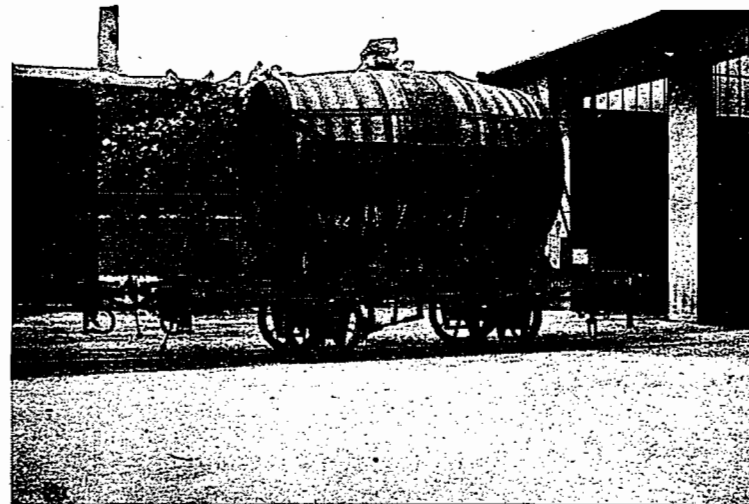
M. D. G. (Magazin de Gros) je poslovna centrala francuskih potrošačkih zadruga članica F. N. C. C. čiji je zadatak centralizovanje nabavaka za sve zadruge i organizovanje zadrugne proizvodnje artikala kojima zadruge snabdevaju svoje članstvo.

Dugo je M. D. G. vršio ulogu grosiste. U mnogim krajevima imao je svoja skladišta, koja je 1925 godine ustupio većim pokrajinskim zadrugama, a svoj rad sveo na ulogu komisionara, kupujući samo po nalogu i za račun svojih zadruga kao njihov punomoćnik. U tu svrhu sačinio je sa većinom zadruga ugovore po kojima mu je dato pravo isključivog snabdevanja njihovih prodavnica.

Na taj je način M. D. G. nabavio za svoje zadruge u 1935 godini 2750 vagona šećera, 800 vagona sapuna, 1015 vagona zejtina, 1220 vagona testa, 813 vagona kafe i 686.686 hektolitara vina.

Zadrugna samoproizvodnja u okviru M. D. G. ima svoj početak u 1930 godini, a danas punim kapacitetom rade tri tvornice obuće, radionica konfekcije, tri tvornice konzervi, tvornica čokolade, rudnik soli, tvornica sapuna i proizvodnja sira.

Godine 1935 zadrugna produkcija cipela dostigla je vrednost od 9,270.000 franaka, konfekcije izrađeno je za 1,576.000.—, konzervi za 8,504.000.—, čokolade za 11 miliona 443.000.—, sira za 1,725.000.—, soli za 8,642.000.—

Zadrugno bure za prevoz vina

a sapuna za 7,073.000.— franaka, što predstavlja veliki uspeh u srazmerno kratko doba.

Najveći promet je M. D. G. postigao 1933 godine kada je ustupio zadrugama za 894 miliona franaka robe. Zahvaljujući njegovom radu i svesti upravljača pojedinih zadruga, ova institucija je uvek u mogućnosti da spreči bilo kakav monopol na francuskoj pijaci, čime čini velike usluge potrošačima bez obzira da li su članovi zadruge ili ne.

M. D. G. je u stvari savez zadruga koje su članice F. N. C. C. Zadruga koja stupa u M. D. G. upisuje po

jedan udeo na svakih 50 članova, a ušteda koja se postigne deli se 75% na rezervni fond a 25% vraća se zadrugama u obliku ristorna prema visini njihovih nabavaka.

U sastavu organizacija francuskih potrošača bila je i Zadružna banka, koja je finansirajući nezadružnu inicijativu zatvorila šaltere 1934 godine. Potrebno da se ispune obaveze koje je Zadružna banka primila na sebe izazvala je osnivanje Francuske centralne zadruge, koja vrši sve kreditne poslove i likvidira sa uspehom obaveze bivše Zadružne banke. Njen rad podleži najstrožijoj kontroli zadrugnog revizionog saveza, koji takode samo formalno predstavlja zasebnu instituciju, ali čiji je rad ipak potpuno nezavisan. Revizioni savez proradio je tek 1934 godine i od tada pažljivo prati i nadzire rad članica F. N. C. C., daje uputstva, obaveštava i pomaže njihov rad te tako sistematski doteruje i usavršava njihovo poslovanje u svim pravcima ne zanemarujući ni zadrugnu vaspitnu stranu.

Time smo čitaoce u najgrubljim potezima upoznali sa stanjem i uspesima konzumnog zadrugarstva u Francuskoj. Ali ova zemlja je za zadrugara interesantna i radi produktivnih zadruga u kojima je sam radnik ujedno vlasnik produkcionih sredstava. Tu, dakle, nema akcionara koji eksploatiše, niti radnika koji je eksploatisan.

I pored ove prednosti koja za radnika predstavlja idealnu mogućnost u pogledu poboljšanja uslova rada, ipak ove zadruge nisu ispunile nade koje su u njih polagane. U njihovom radu pojavljuju se razne teškoće koje koče razvitak, a koje treba tražiti u samom društvenom političkom sistemu u kome se ove zadruge razvijaju. Pre svega radništvo nema sredstava, nema kapitala, pa su radnici-zadrugari prinuđeni da primaju u članstvo i lica, koja raspolažu potrebnim novcem, a samim tim radnici gube nezavisnost u pogledu vođenja zadruge. Produktivne zadruge nailaze na teškoće i u pogledu plasiranja svojih produkata, jer nisu u tolikoj meri elastične kao pojedinac koji se lakše snalazi u postojećem sistemu. Sem toga u radu produktivnih zadruga česta je pojava takozvano začaurivanje. Naime kada zadruga uspešno radi i postizava zadovoljavajuće uštede, onda u takvom momentu članovi zatvore vrata zadruge i ne primaju u članstvo nove zadrugare, kako bi sebi sačuvali prihode, koje daje produktivna zadruga, pa se time ovakvo preduzeće pretvara u društvo malih vlasnika. I ovoj pojavi treba tražiti uzrok van za-

druge, u društvenom privrednom sistemu koji ne pruža radnicima garancije za njihovo ekonomsko oslobođenje t. j. za njihovo slobodno samostalno privređivanje. Sem toga imaju i uticaja malogradanska shvatanja na osnovu kojih se pretpostavlja da mogu radnici tim načinom i na tom terenu da suprotstanu ekonomskoj i političkoj vlasti kartela i trustova. Broj ovih zadruga je u laganom porastu pa ih ima danas oko pet stotina, sa oko 20.000 članova, što dokazuje da i pored navedene političke i ekonomske prevlasti radništvo sada teži za privrednim oslobođenjem.

U francuskom zadrugarstvu nailazimo još jednu interesantnost: jednu vrstu t. z. zadruge rada, u kojoj vlasnik preduzeća ostaje sopstvenik i upravlja preduzećem, a manuelno radništvo ili službenici uopšte, koji su uposleni u tvornici ili bilo u kojoj ustanovi, udružuju se u zadrugu, koja vrši raspodelu poslova među članovima u sporazumu između vlasnika i opunomoćenog lica od strane zadruge kako u pogledu trajanja preuzetog posla, tako i u pogledu ukupne nagrade za određeni rad. Nagrada biva podeljena među članove bilo u jednakim iznosima, bilo prema vrednosti obavljenog posla pojedinog člana.

Ovakve zadruge poznate su naročito među tipografima a zovu se komanditnim zadrugama.

Iako su članovi zadruge rada u manjoj meri izloženi eksploataciji od strane vlasnika sredstava proizvodnje nego što je to slučaj sa pojedincem, ipak ove zadruge nisu uspele da se naročito razviju. Osim tipografa, nalazimo ih među metalurgijskim i građevinskim radnicima i možda još u kojoj drugoj branži.

U Francuskoj je takode dobro razvijeno i zemljoradničko zadrugarstvo koje je zahvaljujući državnoj intervenciji od 1920 godine na ovamo u veliko napredovalo.

Zemljoradničkih zadruga ima najrazličitijih tipova: nabavljčkih za nabavku robe i alata; prodajnih za prodaju proizvoda članova; proizvođačkih i preradačkih, osiguravajućih i drugih, a najviše ima kreditnih u koje mogu da se začlanjuju (na osnovu zakona o agrarnom kreditu, od 5 avgusta 1920 god.) sve ostale zemljoradničke zadruge, radi dobijanja kredita. Sredstva sa kojima raspolažu kreditne zadruge za naše pojmove ogromna su. Članovima-pojedincima i zadrugama podeljeno je preko milijardu franaka kratkoročnih kredita, preko milijarde srednjoročnih i milijardu i po dugoročnih kredita.

Interesantno je da je odgovornost članova u kreditnim zadrugama ograničena visinom njihovog kapitala unetog u zadrugu, što ima za posledicu potrebu stalnog državnog nadzora i intervencija u njihovom radu.

Na bazi agrarnog kredita 90.000 zemljoradnika-najmika postalo je vlasnicima ziratnog zemljišta, a sa druge strane od 1892 do 1929 broj gazdinstava sa zemljištem od 0—1 ha smanjio se za 1,220.674 a onih od 1—10 ha za 753.691, dočim je broj domaćinstava sa 10—100 ha u isto vreme porastao za 202.855, što dokazuje da samo zadrugarstvo neće moći da zadrži proletarizaciju sela usled sve jačeg dejstva kapitalističke privrede koja prodire i osvaja sela.

Zemljoradničko zadrugarstvo, koje nosi po vodstvu, koje pripada aristokraciji i velikoposednicima, naslede konzervativnosti u pogledu stanja stvari, u Francuskoj je bilo izdašno pomognuto od strane države, a što u stvari znači prodiranje velikog kapitala na selo ili zarobljavanje seljačkog zadrugarstva nezadržanim sredstvima, tako da ovo zadrugarstvo nije u mogućnosti da doprinosi zadatku ostalih dvaju vidova tj. potrošačkog i radničkog produktivnog zadrugarstva, koji idu za tim da preobrazu društvo.

Radi toga mora zemljoradničko zadrugarstvo da izdrži dosta kritike od strane francuskih ekonomista, jer gde je postiglo izvesan stepen organizovanosti deluje nepovoljno na socijalne prilike.

Sličan primer imamo i u Švajcarskoj gde su potrošači u Bazelu morali da osnuju mlekarску zadrugu i podignu svoje farme protiv monopola mlekarских zadruga, koje su diktirale preterano visoke cene i ispoljile više nego loše strane jednog kartela.

JEDAN ZNAČAJAN DOGAĐAJ

Još dok smo bili u Nancy-u najveća radio stanica sveta objavila je, da su se otisnuli nebu pod oblake odvažni pilot i poznavalac letenja u arktičkim krajevima Čkalov i njegova dva druga sa namerom, da u neprekidnom letu savladaju razdaljinu Moskva—Severna Amerika, preko Severnog pola.

Poduhvat je izgledao prilično smeo, jer se nije čulo ni za kakve pripreme. Pretpostavljalo se da se radi o eksperimentu iza kojeg stoji veliki upitnik. Ipak je ceo svet

sa najvećom pažnjom pratio izveštaje o letu preko Severnog pola. Sovjetske i Američke arktičke radio-stanice bile su u stalnom dodiru sa avijonom, koji je prvi trebao da preleti beskrajna ledena polja od Kola i Kanina pa do Labrador, odnosno Aljaske.

I kada je avijon, konstruisan 1933 godine, upravljani većim rukama smelih vazduhoplovaca, prešao Severni pol, povećalo se interesovanje i raslo sa svakim geografskim stepenom, koji je ostajao iza njega. Iščekivanje se pretvorilo u opštu radost, kada se pronela vest, da su se junaci arktičkih mora spustili na američko tle severno od San Franciska, prevalivši preko 11.000 kilometara puta kroz oblasti najneugodnijih atmosferskih prilika.

Sav objektivni svet požurio je da oda ovim zaslužnim ljudima puno priznanje, jer su postignutim uspehom uveliko zadužili čovečanstvo, a naučne krugove ostaloga sveta ugodno iznenadili. Let iz Moskve u San Francisko predstavljao je zbilja pravo iznenađenje, jer je izveden u potpunosti u tišini, bez ikakve prethodne reklame bez ikakve avanturističke namere. Bio je ipak brižljivo pripreman i preduzet tako posle dužeg naučnog rada, kojim je utvrđeno da u datim okolnostima ima mogućnosti za preletanje Severnog pola i skraćivanje puta između istočnih delova Evrope i Severne Amerike. Letom Čkalova i drugova ova mogućnost je i praktično potvrđena, a ljudima stavljena u izgled jedna ugodnost i prednost više.

Posle oduševljenog dočeka i ispraćaja iz Amerike, Čkalov i drugovi doputovali su u Francusku, koja u izrazima priznanja verovatno nije zaostala za zemljom sa druge strane Atlantika. Prijatelji napretka ljudskog primili su ih u Parizu najsrdačnije. Desetine hiljada poštovaoca heroja Severnog pola okupilo se, da manifestuje simpatije prema onima koji su stavili na kocku svoje živote za opšte dobro. Sat i po spiker je najavljivao imena deputacija koje su donele Čkalovu i njegovim drugovima cveće i poklone. Dirljiv je bio momenat kada je Čkalovu starica od preko 70 godina drhtećom rukom predala buket karanfila, a ovaj se sagnuo i radnicu poljubio. Poštovanje prema starosti, poštovanje prema ženi-borcu, čiji je život već na izmaku, a koja i pored pogrbljenih leđa nije prekrstila ruke, izazvao je buru oduševljenja, koje je dostiglo ponovo iste srazmere, kada su dve mlade Ne-

mice predale ruskim pilotima cveće u ime nemačke anti-fašističke lige, pozdravivši prisutne stisnutim pesnicama.

Kada je završeno predavanje cveća, kojim su bili junaci Severnog pola takoreći zatrpani, dobio je reč Čkalov, koji je održao govor na ruskom jeziku, naglasivši da svi napori njegove zemlje imaju za cilj i zadatak jedino koristiti čovečanstvu. Zato oni nisu pošli da uništavaju slobodne gradove, nezaštićene žene i decu, već su krenuli tamo gde još nije stala ljudska noga. Njegov govor bio je pre prevođenja isprekidano neprestanim aplauzima, što je dokazivalo da su među prisutnima mnogi razumeli ruski.

I nama je bilo drago, kada smo usred strane zemlje čuli nama toliko blizak i sasvim razumljiv govor, kojim je govorio pripadnik jedne ogromne zajednice, koja svojim uspesima, smelošću i znanjem svojih ljudi, savršenstvom svoje tehnike i pouzdanošću velikog broja naučnika i radnika zadivljuje ceo svet. Bilo nam je drago što ima nečega, čemu može da se čudi i Zapad, koji je hiljade godina pa i do nedavna smatrao Istok nečim što nema vrednosti, odnosno interesantnim samo utoliko, ukoliko može da posluži eksploataciji.

Po završenim govorima, u kojima je najlepšim rečima veličan uspeh polarnih vazduhoplovaca, a koji su izrečeni od strane uglednih predstavnika francuskih vlasti i drugih, Čkalov je izjavio da pošto nema uslova da ponesu sa sobom toliko cveće da je rešio sa drugovima da se isto položi na grob francuskog avijatičara poginulog na dužnosti, što je opet izazvalo veliko oduševljenje.

Ključici pobednicima Severnog pola i pevajući, mase su počele da se razilaze, a iz Amerike stigla je još i radosnija vest, da je drugi avion preleteo Severni pol i da je u neprekidnom letu dospeo čak do meksikanske granice i vratio se natrag na američku teritoriju, što je u znatnoj meri uvećalo značaj leta Čkalova i njegovih drugova.

FRANCUSKA U BORBI ZA OSLOBOĐENJE I PRAVA ČOVEKA

Francusku smo nazvali kolevkom velikih mislilaca, što ova zemlja i sa punim pravom zaslužuje, jer osvrnemo li se na koje god područje intelektualnog rada, svuda blistaju imena slavni sinova ovog velikog naroda. Ali, kada smo Francusku nazvali kolevkom veli-

kih mislilaca, imali smo u vidu pre svega one umove, koji su svojim idejama doprineli, da se čovek počeo otimati mraku zabluda. Danas imenom ovakve Francuske trguju na svetu eksponenti francuskog kapitala želeći da neupućene uvuku u ratni požar za interese svog i međunarodnog kapitala.

Kada je bila Francuska pod najvećim terorom manastirske filozofije, prvo su se u ovoj zemlji pojavili ljudi, koji su imali smelosti da smatraju da zemaljski život ipak nije samo isključiva priprema za obećavani besmrtni život u raj, kao što su to prikazivali oni, kojima su izrabljivači stavili u dužnost, da bedu i siromaštvo širokih slojeva naroda pretstave i prikažu kao uslov za sticanje prava na „blagostanje i zadovoljstva“ carstva nebeskog.

Nekako pre 300 godina počeo je da piše filozofske rasprave René Dekart (Descartes) koji je iako pod jakim uticajem „duha vremena“ ipak odvojio tu nesretnu dušu još nesretnijih ljudi od materije, od tela i stvari i time ukazao da treba povesti računa i o životu na ovome svetu. Njegova misao vodilja bila je: priznati za istinito samo ono što se može „jasno i određeno“ predstaviti. Radi takvog učenja morao je da beži iz Francuske, jer bi se inače merodavni i suviše brzo pobrinuli za „spas“ njegove duše (Inkvizicija je naime u Francuskoj primenjivana sve do sredine 18 veka, a u Dekartovo doba bila je u službi vlade pa čak i sastavni deo parlamenta).

Ipak su Dekartova razmišljanja i pored njegove naivnosti u pogledu verovanja, ostavila dubokog traga. Ceo red filozofa kasnijeg doba bio je inspirisan njegovim učenjima, koja su imala za posledicu da se nije samo mislilo na „spasavanje duše“ već i na nešto drugo, a što bi naš narodni filozof izrazio rečima: „ne samo za dušu, već i za gušu“.

Od toga doba postaje borba za pravo čoveka sve očiglednija, da bi u današnje vreme dostigla gigantske razmere, ali u kojoj danas pretežni udeo i značaj pripada samom narodu, što je od ogromne važnosti po ishod borbe i na što treba upozoriti sve pesimiste i „neutralce“, koji ne vide ovaj doista ogromni istorijski napredak u ovoj borbi za oslobođenje.

Godine 1694 rođen je u Parizu Moris Fransoa Arue (François Maurice Arouet le jeune), ali ga pod tim imenom teško prepoznamo, jer je i ovaj morao da se krije

pod izmišljenim imenom Volter (Voltaire), koje je sastavljeno od slova njegovog prezimena Arouet I. i., a koje znači na našem jeziku „obrtač“ tj. onaj koji preobražava, a što je u potpunosti odgovaralo njegovom životnom zadatku. Borio se protiv svega što je delovalo protivno interesima naroda: protiv vlade, protiv crkve i plemstva, te protiv apsolutne monarhije, a za konstituciju. Radi svojih liberalnih ideja bio je proganjen, hapšen i prognan u En-

Volter

glesku. Pored svega toga borio se do poslednjeg dana svoga života (umro 1788 g.) protiv ograničenosti, zaostalosti i predrasuda, koje su sputavale polet ljudskog duha, a njegovo izmišljeno ime, pred kojim su se u strahu saginjale krunisane glave, postalo je slavno širom celoga sveta. Njegovo oštro pero, njegova satira, strast i ismeja-

vanje svega što se protivi zdravom razumu, učinili su ga besmrtnim.

Zaslужniji zbog svog neposrednijeg uticaja na događaje bio je Žan Žak Ruso (Jean Jaques Rousseau) koji se rodio u Ženevi 1712 god. Njegova iskrenost nije poznavala nikakvih obzira. Njegov način tumačenja i učenja

Žan Žak Ruso

oduševljavao je i raspaljivao. Bio je čuvstven i pun strasti. Svoje gledanje na svet izložio je u knjizi „Uzroci nejednakosti među ljudima“. Veliku antipatiju manifestovao je protiv svih korporacija i reprezentacija, a na svakom koraku zalagao se u borbi za opšta prava čoveka. Najviši zakon bila mu je volja svih, ili bar volja većine, pa je opravdano dobio naziv apostola suvereniteta naroda, a u stvari bio je idejni potstrekač velike revolucije.

Uzdigao se iznad Voltera i zapravo sa njime počinje novo doba, a njegova učenja poslužila su kao osnov revolucionarnom ustavu iz godine 1793.

Posle Bastije razvitak društva je sve brži. Industrijalizacija uzima sve više maha. Trgovina i saobraćaj dobijaju sve veće razmere, a diferencijacija društva sve je očiglednija.

U nastalim prilikama javljaju se opet ljudi, koji se zalažu za pravdu i istinu, nastavljaajući rad svojih velikih prethodnika.

Ustaje Stendal i u knjizi „Crni i crveni” prikazom jednog suđenja ukazuje na dvoličnu pravdu tj. na razliku između onih koji su pisali zakone i onih na koje se „pravda” primenjuje.

Daleko markantnija pojava je Emil Zola, koji je sa svojim odvažnim „Optužujem” razdvojio Francuze pa i ostali svet u dva nepomirljiva tabora, ukazavši na trulost tadanjeg društva.

Viktor Igo (Victor Hugo) svojim radom i životom zalagao se za građanske slobode, tako da je morao usled svog aktivnog učešća u parlamentnu posle dolaska reakcije od godine 1848 do godine 1851 napustiti Pariz.

Zan Žores (Jean Jaures) plodan pisac i jedan od organizatora predratnog francuskog radničkog pokreta i njegove štampe svoju borbu protiv izazivača rata platio je glavom u oči samog početka prošlog svetskog rata. Njegovi sledbenici u ovom ratu doživljuju sličnu sudbinu.

Preko niza ostalih progresivnih pisaca možemo preći, a spomenuti još i Anri Barbisa, koji kroz „Oganj” izražava gnušanje nad klanicom naroda iz 1914—1918 godine.

Svi navedeni, a i mnogi drugi bili su izraziti pobornici za prava čoveka, i uveliko su uticali ne samo na Francuze, već i na ostale narode, uloživši svu svoju sposobnost i borbenost kako bi ljude uzdigli i vaspitali za uzvišenu ulogu čoveka.

PRETEČE ZADRUGARSTVA

Paralelno sa nastojanjima i radom francuskih filozofa ide i rad francuskih ekonomista, koji su proučavajući prilike uvideli da sistem, u kome se društvo razvija, ne pruža garanciju za opšti progres, već znači favoriziranje jedne klase na štetu drugog brojno daleko znatnijeg dela naroda.

Ovi ekonomisti ukazivali su na nejednaku raspodelu dobara i došli do zaključka, da će, zahvaljujući sistemu, nesrazmera bivati sve veća. Verovali su da je dovoljno ukazati na tu činjenicu i staviti izvesne predloge u pogledu rešenja ovog problema, pa će merodavni poduzeti mere i „odozgo” narediti da se u postojećem redu stvari promeni ovo ili ono, kako bi se sprečilo potpuno osiromašenje onih koji sem svoje radne snage, ne raspolazu ničim drugim.

Ovi iskreni i dobronamerni pisci nazvani su, radi ovakvog naivnog verovanja i zbog datih rešenja u pogledu uredjenja problema iz oblasti nacionalne ekonomije, utopistima. Ovo ipak ne znači da je njihov rad bio bez vrednosti. Naprotiv njihove ideje kod nas zadrugara naišle su na puno priznanje, jer su oni prvi ukazali na loše strane ekonomske nejednakosti i uslova rada širokih narodnih slojeva i kapitalista, koja u mnogom umanjuje vrednost građanske demokratije.

Pošto konstatacije ekonomista-utopista i njihovih sledbenika nisu imale za posledicu „ferman” kojim bi se menjali odnosi u društvu, to je društvo pribeglo samopomoći. Na koji način je ekonomska samopomoć proletarizovanih masa pokušala da dođe i došla do izražaja prikazaćemo u kratkim potezima, jer tu dobijamo direktan dodir sa zadrugarstvom, koje je imalo među sinovima francuskog naroda niz odličnih učitelja i pobornika.

U drugoj polovini XVIII veka feudalizam je po neumitnim ekonomskim zakonima sve više stario i sprečavao svojom političkom vladavinom razvoj društvenih proizvodnih snaga. Prodiranje novčane privrede u sve pore društvenog života praćeno je užasnom materijalnom i moralnom bedom širokih narodnih slojeva, naročito na selu, gde je i bila osnova feudalne vlasti, a gde je novčana privreda istiskujući staru naturalnu uzimala sve više i više maha. Napuštanje zemlje, kao posledica prodiranja kapitala i kapitalističke privrede, uzelo je ogromne razmere. Na svom malom komadiću zemlje seljaci uz nove privredne prilike više nisu mogli opstati, dok s druge strane eksploatacija veleposednika postaje sve nesnosnija usled nezajmljivih zahteva „prvog i drugog” staleža. Kada još napomenemo da je i mlado građanstvo u svojoj besomučnoj trci za profitom bilo bezobzirno, možemo pojmiti položaj širokih narodnih slojeva u to doba.

Beda naroda „trećeg” staleža bila je doista ogromna, dok su s druge strane vladajući staleži živeli i dalje svojim parazitskim životom ludo rasipajući narodnu imovinu.

Građanstvo, nagomilavši ogromne profite u trgovini sa svih pet kontinenata, a isto tako nemilosrdno izrabljujući proletarizirane seljake u poduzećima koje je trgovački kapital u to doba naglo podizao, traži za sebe i političku vlast u državi, bori se za demokratiju. U tom nastojanju za ukidanjem feudalnih društvenih okova koji su sprečavali razvitak industrije i trgovine, građanstvo potpomažu i seljaci i radnici, te 1789 god. izbija velika francuska revolucija, koja utire put slobodnom razvitku ekonomskih i društvenih snaga. Istina, parole bratstva, jednakosti i slobode koje su izražavale volju naroda za boljim životom ubrzo su počele da gube svoj sjaj uklanjanjem Robespiera i Babefa.

Plutokratija (vladavina novca) dolazi na vlast zamećući ukinuti feudalizam drugim oblikom kapitalističke privrede sa svim njenim neizbežnim posledicama-krizama praćenim besposlicom, izrabljivanjem, lihvarstvom i korupcijom. Da bi se prilike popravile, vode se zavojevački pljačkaški ratovi. Rekrutovanje postaje obavezno i pojavljuje se novo zlo — dezerteri. Industrija, koja teško izdržava konkurenciju, zaštićuje se izolacijom Engleske, što ima za posledicu krijumčarenje. Povećanje brojnog stanja vojske i policije i formiranje sve većeg državnog aparata, a time razumljivo i poreze uveliko poskupljava život, a s druge strane zanemaruju se prosvetni, zdravstveni i socijalni zadaci. Sve ovo, došlo je do izražaja u bedi i gladi širokih narodnih slojeva. Napoleon je verovao da će popraviti stanje raznim merama kakve mi danas nazivamo „težnjom za autarkijom”. Njegove diktatorske sposobnosti mogle su da zadovolje samo uski krug krupnih bogataša, radi kojih su navedene mere i preduzimate. Naravno da Napoleonovo hvalisanje, da nastavlja delo revolucije, narod nije osetio onako kako je očekivao.

Međutim, ideje francuske revolucije nisu više mogle biti izbrisane iz narodne svesti. Težnja za boljim životom onih koji stvaraju sva bogatstva ovoga sveta, duboko je uhvatila korena u narodu i on je i dalje težio i nastojao da preko svojih najboljih sinova toga vremena a i kasnije sam boreći se za to, izgradi pravedniji društveni poredak, gde će oni koji rade biti gospodari svoje sudbine.

Jedan od tih pretstavnika narodnih težnja onoga doba bio je i Šarl Furije, koji je rođen u Bezansonu, 7 aprila 1772 godine. Već u roditeljskoj kući došao je mali Šarl do saznanja da trgovački zanat nije ništa drugo već veština laži i podvale. Ali i pored toga njegova majka nastojala je da preko sina nastavi tradicije svoje familije i da Šarl postane trgovac. Šarl je međutim želeo da postane vojni inženjer, ali takva mesta su onda bila rezervisana samo za članove plemićskih i otmenih porodica. Pokušao je da stekne pravo na željeno mesto navodeći da je njegova familija dala Francuskoj jednog sveca (Sveti Petar Furije). Ali za pribavljanje dokaza i sticanja prava trebalo je platiti povećani iznos, na što njegova škrti majka nije pristala, tako da je mladi Furije već dosta rano upoznao i omrznuo privilegije po rođenju i bogatsvu.

Posle studija u gimnaziji u Bezansonu dvaput pokušava da se otme trgovačkom pozivu, ali po treći put u svojoj 29 godini zaustavlja se u Lionu, te otpočinje skita-lački život trgovačkog putnika, koji mu je pružao dovoljno prilike da upozna društvo onoga vremena. Parničio se sa stricem koji je proneverio od majke povereno mu nasledstvo, video je kako se jedna jabuka plaća 14 sua, ma da se za isti novac moglo nabaviti preko 100 lepših i boljih jabuka. Morao je da služi vojsku i posle otsluženja da opet s mukom zarađuje za život.

Po prirodi bistar, morao je da razmišlja o životu i ljudima, a kao plod tih razmišljanja izlazi 1808 g. njegova prva knjiga pisana vizionarski i sa velikom željom da pomogne čovečanstvu. Svoju zamisao iznosio je kasnije u više svojih dela, kao i u raznim listovima, koje je izdavao sa grupom svojih učenika. Ulagao je velike napore za ostvarenje svog plana, ali bez uspeha. Verovanje u ispravnost i spasonosnost njegovih ideja učvršćivalo se u njemu sve više dok ga u borbi nije pretekla smrt, 10 oktobra 1837 godine.

Šarl Furije bio je utopista, tražio je izlaz u veštačkom uređenju društva, ne shvatajući presudno značenje političke vlasti i nemajući potpore samog naroda za ostvarenje bolje narodne budućnosti, što je i razumljivo jer ni radnici ni seljaci ni ostali radni slojevi nisu imali u ono vreme svojih organizacija. Zamišljao je da treba društvo podeliti u „falanstere” neku vrstu produktivno-potrošnih zadruga sa po 1600 do 2000 članova. Život u falansteru

opisao je u svojim knjigama do sitnica i što je više hteo da bude precizniji utoliko se sve više udaljavao od realnosti i zapadao u fantazije. Verovao je da će se naći dobri ljudi, koji će staviti sredstva na raspolaganje za podizanje falanстера. Po njegovom predračunu trebalo je za jedan falanster oko 2300 hektara, što bi zajedno sa zgradama za sve članove stajalo oko 10 miliona franaka. A čim bude osnovan i podignut prvi falanster, a članovi organizovani u prvu falangu, u roku od četiri godine ceo svet će biti podeljen u falantere jer će kapitalisti na osnovu prvog primera biti tako dobri da priznaju prednost socijalizma nad kapitalizmom. Pored ovakvog malograđanskog shvatanja i bezbroj fantastičnih predviđanja, u njegovim delima ipak ima smelih i zaista sjajnih misli.

Furije je video u falangi izmirenje društvenih suprotnosti na zajedničkom radu i zajedničkim interesima, gde pravedno nagrađen rad postaje radost i zadovoljstvo i gde nema više ugnjetavanja čoveka po čoveku. U takvim okolnostima produkcija bi se sigurno povećala do nedoglednih razmera. Iako falanga ima kapitala, ipak ne može biti kapitalista, tj. ljudi koji bi živeli od rada drugih, sam kapital neće da vlada već da služi ljudima u borbi sa prirodom. Žena u falangi postaje ravnopravna muškarcu, jer je zajednički rad i život u falangi oslobađa dužnosti domaćice, služavke i čuvara dece i omogućava joj da stane u red sa muškarcima.

Red u seksualnim pitanjima zrelih ljudi i žena smatrao je Furije za važan društveni problem, pa je svojim izlaganjima osudio lažan moral, koji se od njegova doba u pet šestina sveta ni u čemu nije izmenio, a koji u znatnoj meri narušava društvenu harmoniju.

Vanredne su mu ideje i o vaspitnom sistemu koji u falansteru treba da postigne zadatke kao što su: potpuniji razvitak fizičkih i duhovnih sposobnosti prilagodjenjem dece i omladine u proizvodnom procesu i spremanje omladine da u svemu prednjači i predvodi narod.

I pored njegovih fantazija i maštanja Furije ostaje za nas važan i značajan, što je uvideo da ekonomski sistem u kome je živeo, ne može da potraje bez opasnosti po čovečanstvo i da je neophodno potrebna što brža i radikalnija izmena istog. Njegove osnovne ideje jesu: da je društveni sistem protiv koga se borio celog života prolazan i da je društvo u neprestanom kretanju i da se menja

pod uticajem ekonomskih prilika, a da su politički režimi, filozofske teorije i moralni zakoni u zavisnosti od ekonomskih režima. Ali iz toga ne smemo zaključiti da politički režimi, filozofske teorije i moralni zakoni nemaju obrnutog dejstva, jer bi bilo pogrešno ako bi prešli preko činjenice da ljudi sami izgrađuju istoriju.

Za nas zadrugare Furije je takođe značajan, iako njegov sistem nema ideje samopomoći, (jer smo ranije čuli da je čekao celog života na dobrotvore, koji će dati sredstva za organizovanje falanстера). Ali ima drugih elemenata koji su bliski zadrugarstvu i koji su s obzirom na popularnost furijerizma doprineli brzom širenju razumevanja važnosti potrošačkog zadrugarstva ili kako kaže Mladenac „izgrađivanju savremenog zadrugarstva”.

Prema shvatanjima Furijea kapitalista bi imalo da nestane. Kod njega je čovek postavljen u prvi red a tek onda kapital. Radniku treba da pripadne deo društvenih proizvoda u pravednoj srazmeri ličnog sudelovanja u radu za zajednicu.

Borba protiv posredničke dobiti, koju suzbija i zadrugarstvo, jasno dolazi do izražaja u Furijeovoj „Opštinskoj prodavnici” u kojoj Šarl Žid nalazi definiciju potrošačke zadruge: „Opštinska zadruga imaće za dužnost da snabdeba svakog pojedinca svim domaćim i stranim namirnicama po najnižoj mogućoj ceni, bez posredničke dobiti koju uzimaju trgovci i spekulanti”. Tu je Furije predvideo da će proizvođači, seljaci direktno donositi robu u „opštinske prodavnice” da je sačuvaju do prodaje pod povoljnim uslovima, a mogu da prime i akontacije do dve trećine vrednosti prodatih proizvoda. Predviđena je i izmena proizvoda između „opštinskih prodavnica”.

Šarl Žid kaže, da Furije nije bio samo prethodnik zadrugarstva već i realizator, te da je u svojoj zamisli zadrugarstvo čak i pretekao, jer: „... sve moguće vrste zadruga koje danas postoje samo su fragmenti Furijeovog integralnog združenja falanстера celog sveta”.

Dakle, zadrugarstvo nije od Furijea, primilo samo zastavu falanстера tj. zastavu duginih boja, već i jedno prilično bogato nasledstvo ideja i raspoloženja na koje se dosta brzo i jako kalemila ideja savremenog rođelskog zadrugarstva.

U vezi sa Furijeom treba spomenuti i njegovog uče-

opisao je u svojim knjigama do sitnica i što je više hteo da bude precizniji utoliko se sve više udaljavao od realnosti i zapadao u fantazije. Verovao je da će se naći dobri ljudi, koji će staviti sredstva na raspolaganje za podizanje falanстера. Po njegovom predračunu trebalo je za jedan falanster oko 2300 hektara, što bi zajedno sa zgradama za sve članove stajalo oko 10 miliona franaka. A čim bude osnovan i podignut prvi falanster, a članovi organizovani u prvu falangu, u roku od četiri godine ceo svet će biti podeljen u falansterе jer će kapitalisti na osnovu prvog primera biti tako dobri da priznaju prednost socijalizma nad kapitalizmom. Pored ovakvog malograđanskog shvatanja i bezbroj fantastičnih predviđanja, u njegovim delima ipak ima smelih i zaista sjajnih misli.

Furiје je video u falangi izmirenje društvenih suprotnosti na zajedničkom radu i zajedničkim interesima, gde pravedno nagrađen rad postaje radost i zadovoljstvo i gde nema više ugnjetavanja čoveka po čoveku. U takvim okolnostima produkcija bi se sigurno povećala do nedoglednih razmera. Iako falanga ima kapitala, ipak ne može biti kapitalista, tj. ljudi koji bi živeli od rada drugih, sam kapital neće da vlada već da služi ljudima u borbi sa prirodom. Žena u falangi postaje ravnopravna muškarcu, jer je zajednički rad i život u falangi oslobađa dužnosti domaćice, služavke i čuvara dece i omogućava joj da stane u red sa muškarcima.

Red u seksualnim pitanjima zrelih ljudi i žena smatrao je Furiје za važan društveni problem, pa je svojim izlaganjima osudio lažan moral, koji se od njegova doba u pet šestina sveta ni u čemu nije izmenio, a koji u znatnoj meri narušava društvenu harmoniju.

Vanredne su mu ideje i o vaspitnom sistemu koji u falansteru treba da postigne zadatke kao što su: potpuniji razvitak fizičkih i duhovnih sposobnosti prilagođenjem dece i omladine u proizvodnom procesu i spremanje omladine da u svemu prednjači i predvodi narod.

I pored njegovih fantazija i maštanja Furiје ostaje za nas važan i značajan, što je uvideo da ekonomski sistem u kome je živeo, ne može da potraje bez opasnosti po čovečanstvo i da je neophodno potrebna što brža i radikalnija izmena istog. Njegove osnovne ideje jesu: da je društveni sistem protiv koga se borio celog života prolazan i da je društvo u neprestanom kretanju i da se menja

pod uticajem ekonomskih prilika, a da su politički režimi, filozofske teorije i moralni zakoni u zavisnosti od ekonomskih režima. Ali iz toga ne smemo zaključiti da politički režimi, filozofske teorije i moralni zakoni nemaju obrnutog dejstva, jer bi bilo pogrešno ako bi prešli preko činjenice da ljudi sami izgrađuju istoriju.

Za nas zadrugare Furiје je takođe značajan, iako njegov sistem nema ideje samopomoći, (jer smo ranije čuli da je čekao celog života na dobrotvore, koji će dati sredstva za organizovanje falanстера). Ali ima drugih elemenata koji su bliski zadrugarstvu i koji su s obzirom na popularnost furijerizma doprineli brзом širenju razumevanja važnosti potrošačkog zadrugarstva ili kako kaže Mladenac „izgrađivanju savremenog zadrugarstva”.

Prema shvatanjima Furiјеa kapitalista bi imalo da nestane. Kod njega je čovek postavljen u prvi red a tek onda kapital. Radniku treba da pripadne deo društvenih proizvoda u pravednoj srazmeri ličnog sudelovanja u radu za zajednicu.

Borba protiv posredničke dobiti, koju suzbija i zadrugarstvo, jasno dolazi do izražaja u Furiјеovoj „Opštinskoj prodavnici” u kojoj Šarl Žid nalazi definiciju potrošačke zadruge: „Opštinska zadruga imaće za dužnost da snavdeba svakog pojedinca svim domaćim i stranim namirnicama po najnižoj mogućoj ceni, bez posredničke dobiti koju uzimaju trgovci i spekulanti”. Tu je Furiје predvideo da će proizvođači, seljaci direktno donositi robu u „opštinske prodavnice” da je sačuvaju do prodaje pod povoljnim uslovima, a mogu da prime i akontacije do dve trećine vrednosti prodatih proizvoda. Predviđena je i izmena proizvoda između „opštinskih prodavnica”.

Šarl Žid kaže, da Furiје nije bio samo prethodnik zadrugarstva već i realizator, te da je u svojoj zamisli zadrugarstvo čak i pretekao, jer: „... sve moguće vrste zadruga koje danas postoje samo su fragmenti Furiјеovog integralnog združenja falanстера celog sveta”.

Dakle, zadrugarstvo nije od Furiјеa, primilo samo zastavu falanстера tj. zastavu duginih boja, već i jedno prilično bogato nasledstvo ideja i raspoloženja na koje se dosta brzo i jako kalemila ideja savremenog rođelskog zadrugarstva.

U vezi sa Furiјеom treba spomenuti i njegovog uče-

nika Viktora Konsiderana (Victor Coinsidérant), koji je dao povodom smrti svoga učitelja prikaz njegova rada, što se smatra kao važan prilog socijalno-kritičkom radu.

Reorganizaciju društva i njegove ekonomske strukture predviđali su i Sen-Simon (Saint-Simon); učitelj novog hrišćanstva i njegov učenik Filip Biše (Philippe Buchez). Ovaj drugi, koji je živio (1796—1865) i radio u doba kada je kapitalizam dobijao određene konture, uviđa da radništvo treba samo sebi da pomogne bez saradnje filantropa. Dakle, on unosi element samopomoći i u organizacije koje osniva, a to su proizvođačke zadruge u koje udruženi radnici unose svoj alat i uštedevine.

Luj Blan (1812—1882) bio je publicista čija su se istoriska dela mnogo čitala. Njegova „organizacija rada” postala je parolom revolucije 1848 godine. Deveto izdanje ovog njegovog dela (1830 god.) imalo je podnaslov: „rešenje društvenog problema savremenog ekonomskog poretka treba da se traži u organizaciji rada udruživanjem”. (Blanovo „udruženje” značilo je zadrugu, jer termin kooperacije tada još nije postojao). Bio je propagator i organizator neke vrste radničkih proizvođačkih zadruga, koje nisu postigle željeni uspeh, jer su politička vlast i društvene prilike sprečavale razvoj istih.

U vezi ovoga što smo dosada izneli o pretečama zadrugarstva treba napomenuti da je organizovanju radnika u privredne institucije prethodilo organizovanje u političko borbene organizacije, koje je dobilo oblik u sindikatima i političkim strankama. Ali političko-sindikalna borba za prava iskorišćavanih nije se mogla tada uspešno provesti bez oslonca na privredne institucije (ma da u tome nije bila jedina prepreka), što je najočiglednije došlo do izražaja u Engleskoj za vreme tzv. čartističkog pokreta i još pre njega, kada je glavna parola nezbrinutih i ugnjetavanih bila: „ekonomska akcija”, koja se prenosi u Francusku. Dakle pored traženja opšteg prava glasa, tajnog glasanja i drugih zahteva koje je sadržavalo „slobodno pismo” (čarter) intenzivno se radilo i na podizanju proizvođačkih zadruga, a kao plod tih napora i pokušaja u ekonomskom pravcu pojavila se u Ročdelu i prva potrošačka zadruga savremenog tipa, koju su 1844 osnovali radnici tkачи, koji su dobili naziv „ročdelški časni pioniri”, ne radi toga što su bili možda pioniri zadrugarstva, već zato, što se ceo borbena pokret radništva zvao pionir-

ski pokret, a reforme za kojima se težilo obeležavane su u to doba kao pionirske reforme.

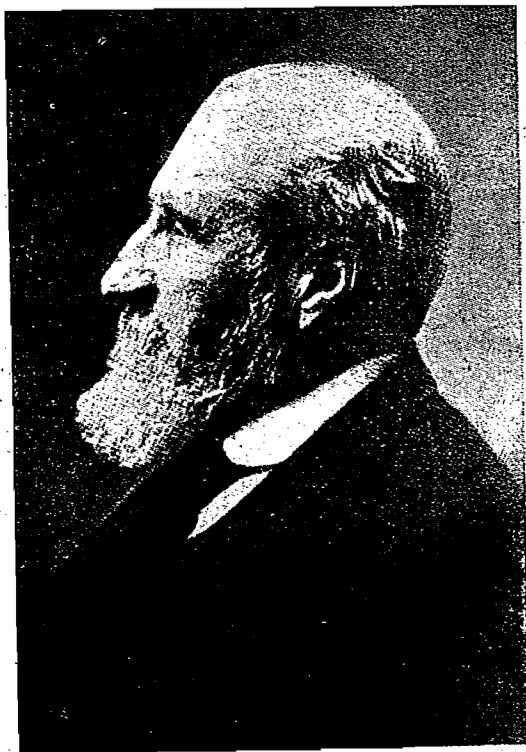
Čartizam je u zakonodavstvu „podmladio Englesku”. Zakon o uposlenju dece u tvornicama i dece i žena u rudnicima (dotada su deca bila primorana da rade i do 20 časova dnevno, a položaj radnog sveta uopšte u Engleskoj je bio sličan današnjem položaju u kolonijama), desetčasovni radni dan, sloboda štampe, ukidanje carina na žito i ukidanje zabrane udruživanja u političke organizacije, plod su pokreta čartista, a zadrugarstvo je u to doba naročito napredovalo na zdravim ročdelskim principima.

Konstatujući ko i zašto je organizovao prve zadruge, nama je jasno i posve razumljivo da su u zadrugama, tim privrednim organizacijama radništva, došla do izražaja sva obeležja radničkog pokreta. U programu svesnih radnika, koji su svoju opravdanu akciju pokušali da pojačaju i privrednom akcijom, treba dakle tražiti osnove i principe koji predstavljaju i osnovu zadrugarstva: jednakost, ravnopravnost, nefalsifikovanu demokratiju, samoupravu, neutralnost, slobodu i ljubav prema bližnjem, odnosno mir. Premda su danas zadržane organizacije i sami zadrugari podvrgnuti interesima finansijskog kapitala i naterani jedni protiv drugih, uvereni smo da je to samo prolazna pojava i da će ove ideje po svršetku ovog rata opet naići na plodno tlo u svim narodima oslobođenim od izrabljivanja i demagogije kapitala. I samo u tim osnovama, na kojima počiva pravo zadrugarstvo, nalazi se „tajna” savremenosti zadržane ideje i celog pokreta, koji od pre sto godina pa do danas nije pretrpeo nikakve izmene niti korekture, a pokazao se kao podesan i koristan za sve one koji su više ili manje izloženi eksploataciji a ne *poseduju sredstva za eksploataciju*. Tako su posle radnika počeli da se organizuju u zadruge zemljoradnici, sitne zanatlije i činovništvo, koje u celom svetu sačinjava priličan procenat od ukupnog broja zadrugara.

U novije doba kada su ročdelški principi (u pogledu traženja podesnog i efikasnog načina samoodbrane eksploataciji) došli u potpunosti do izražaja, — jer je ekonomija rada preko zadrugarstva dokazala da ima uslov ne samo da se bori već i da odnese pobjedu nad idealističkom ekonomijom posedujućih — Francuska je opet dala niz ljudi koji su sa mnogo žara i oduševljenja propovedali,

učili i praktično radili na širenju i organizovanju zadrugarstva.

Među njima zauzima ugledno mesto Šarl Žid (Charles Gide), idejni tvorac zadrugnog privrednog sistema, koji pored ostalog teoretskog rada osniva i nimsku školu, koja zasniva svoj rad na ročdelskim principima uz strogu pri-

Šarl Žid

menu neutralnosti. Pravedna je cena za njega ideal, koji je zadrugarstvo u mogućnosti da ostvari, jer pravedna cena, po Židu, znači ukidanje svih parazitskih sastojaka sadašnjeg ekonomskog sistema. Šarl Žid je svojim radom dao francuskom zadrugarstvu mnogo poleta, a zadrugnu literaturu obogatio delima: *Le coopératisme*, *L'école de Nîmes*, *Le programme coopératist* itd. Verovao je u preobražaj ekonomske strukture bez klasne borbe i zamišljao da će

se društvo preobraziti, iako se ne dira u privatnu svojину proizvodnih sredstava, pravo nasleđstva, profit i rentu.

Ernest Poason (E. Poisson) generalni sekretar F.N.C. C. (Saveza potrošačkih zadruga) dao je „Zadrugnu republiku“. Kao oruđe za izgradnju iste služe mu potrošačke zadruge. Rešenje koje daje sasvim je socijalističko, što i sam priznaje i ne razlikuje se mnogo od Židovog, smatrajući da se može izmirenje postići time što će za platformu poslužiti činjenica da su pripadnici svih slojeva potrošači, ne uzimajući u dovoljnoj meri u obzir razliku između raspikućstva i suprotnosti podmirivanja najnužnijih potreba za očuvanje golog života.

Sličnom teoretisanju pribegao je i Bernar Lavernj (Lavergne) koji se plaši od ukidanja profita, smatrajući isti pokretačem privrednog stvaranja, ali veruje da bi njegov novi način raspodele profita bio pravedniji, iako u klasno društvo ne dira, što smatramo da je kontradiktorno.

U današnjim francuskim zadrugnim izdanjima susrećemo još i imena drugih aktivnih radnika na zadrugnoj njivi: Gastona Praša (Prache), Fokea (Fauquet), Degona (Degond) i druge, a koje ćemo upoznati čitajući njih ili o njima u zadrugnoj štampi.

Ovim ljudima i događajima morali smo da posvetimo u našem putopisu nešto više prostora, jer bi bez osvrta na njih mnogo što šta teže razumeli. Ali na ovaj način i preko njih je razvoj duha francuskog naroda osvetljen prilikama i činjenicama u prošlosti, u kojima su veliki mislioci i zadrugni pioniri crpeli sokove svojih ideja i svojih stvaranja, kojima su bogatili mišljenja i iskustva svojih savremenika i uticali na izgrađivanje duha generacija, koje su dolazile.

ZA MARSELJ

I pored toga što smo se trudili da što racionalnije iskoristimo vreme našeg boravka, ipak za nekoliko dana nismo mogli zadovoljiti našu radoznalost, pa je naše interesovanje bilo posvećeno Parizu sve do poslednjeg momenta, do pred sam polazak voza. Želja da ovaj tada toliko gostoprimaljivi, napredni i slobodoljubivi grad ostavi što dublji trag u našoj svesti, nagnala nas je u knjižare da iz njih ponesemo sa sobom još nekoliko fragmenata

odraza onog života i onih zbivanja koja su Francusku stavila u red najnaprednijih zemalja, a čiji je odjek sa toliko teškoća dolazio do nas. Mnogo toga značilo bi pravo bogatstvo za naše malokrvne biblioteke, koje se sastoje uglavnom od strogo „procenjivanih“ produkata liferovanih preko Kuglia i Gece Kona.

Donekle snabdeveni raznim knjigama i novinama krenuli smo vrućeg julskeg dana linijom P. L. M. (Paris—Lion—Mediterrane) prema Marselju. Naš kupe se za čas pretvorio u međunarodnu čitaonicu, jer su čitane knjige i novine na raznim jezicima. U debatama, koje su vođene povremeno, diskutovalo bi se ono što smo pročitali, jer je svako bio dužan da čita za sve, a ne samo za sebe.

Sa nama je bio u kupe svega jedan Francuz koji je putovao za Lion, centar francuske industrije svile. Izgledalo je da ga naše društvo ne interesuje. Zamišljeno je gledao kroz prozor u „začarani krug“ livada, njiva i šuma, koji se neprestano vrteo pred našim očima u suprotnom pravcu vožnje, pružajući sve nove i nove slike, manje ili više interesantnih predela. Miran, u izvesnoj meri dostojanstven, sa crtama koje su odavale prisustvo inteligencije i samosvesti, iznenada nam je uputio pitanje kojem slovenskom narodu pripadamo. Na naš odgovor da smo iz Jugoslavije, objasnio nam je da je po nekim rečima razumeo da smo Slaveni, a konstataciju da mu je omogućila činjenica što uči ruski.

Upitan zašto uči ruski, odgovorio nam je da se sada u Francuskoj dosta uči ovaj najrasprostranjeniji slavenski jezik i to zbog toga što sa Slavenima treba računati. Ono što nam je u nastavku ispričao ovaj iskreni saputnik malo nas je postidelo, jer smo osetili da nas je „uhvatio na spanjanju“, a što je zasluga nas samih, odnosno prilika u kojima živimo i radimo.

Ubedljivo nam je govorio otprilike ovako: „Vas Slavena ima danas samo u Evropi 220 miliona tj. preko 40% ukupnog stanovništva (od 520 miliona). A što je još važnije, ovaj procenat stalno se povećava i sve brže raste u korist slavenskih naroda, pa će prema statističkim podacima već za nekoliko godina prevazići 50%. Sem toga treba uzeti u obzir i ogroman uticaj Slavena koji u Aziji dopire do obala Tihog Okeana i dalje, kao i veliki broj njihovih simpatizera i prijatelja. Onda nije teško uvideti da će Slaveni već u bliskoj budućnosti odigrati vrlo važnu

ulogu, što nije neka zasluga rase, već posledica prilika u kojima živi 70% evropskih Slavena. Da vas rafinirani Zapad sa svojim diplomatskim metodama i materijalnim podjarmljivanjem ne razjedinjuje i slabi, vi biste danas već bili u dominantnom položaju sa obzirom na stvarnu snagu i ukrštanje imperijalističkih težnji velikih sela. Ali i pored toga objektivni posmatrač može lako primetiti da je svalenski Istok ne samo stigao; već i prevazišao svoje učitelje. Takva je stvarna situacija, a od stvarnosti ne smemo zatvarati oči.”

Ova priznanja potkrepljena činjenicama a i ciframa izgovorena bez akcenta laskanja malo su nas iznenadila, što je i Francuz primetio i skinuvši svoj prtljag sa police dodao: „Slaveni su već dva puta spasili Evropu i to od Švedana pobedom kod Poltave i od Napoleona bitkom na Berizini, pa čvrsto verujem da će je spasti i po treći put i to definitivno.”

Komentar zašto jedan Francuz uči ruski delovao je na nas u tolikoj meri da nam je naš saputnik ostao dužan odgovor, od koga treba da po treći put spasavamo Evropu, jer je voz stao na stanicu u Lionu, gde je sišao i nestao na peronu.

Točkovi vagona su i dalje u jednom tempu odbrojavali tračnice, a njihanje udobnog vagona doprinelo je da smo polako zadremali i zaspali neuznemiravani, jer nam niko nije tražio ni legitimaciju, ni voznu kartu.

U samu zoru ugledali smo pred nama more, a pokrajina kroz koju se zahuktao voz bila je u mnogome drukčija od one u kojoj nas je zatekla noć. Nešto slično kao naš Kaštelanski Zaliv. Mrki i uspravni čempresi, masline, od sunca spaljeno i požutelo bilje i smokve, ali u ravnici koja se protegla uz plitku obalu.

Posle jednog sata vožnje mi smo se iskricali u Marselju, gradu koji po osnivanju spada među najstarije u Evropi. Istoričari su mu pronašli tragove čak u VI stoleću pre današnjeg načina brojanja.

Danas je Marselj ogromna luka, a u modernim delovima skoro su se izgubili svi znaci njegove prošlosti. Jedino u okolini plitke Stare luke ima još uzanih, prljavih ulica, gde se igraju zamazana i polugola deca i gde se suši rublje na konopcima zategnutim od jednog prozora na drugi. Kao otsečeno, tu sliku zamenjuje kontrast našega doba — provalija između dva sveta.

Stanovnici izgleda kao da nisu čisti Francuzi. U svemu ima po nešto španjolsko-italijanskog. U to su nas uverili i plakati koji su pozivali na „koridu” tj. borbu sa bikovima (Corridas des toros = španj.). Smatrali smo da je to prilika koju ne bismo trebali da propustimo i rešili smo da prisustvujemo toj borbi sa bikovima.

Amfiteatar je bio prepun gledalaca koje je pre koride zabavljala jedna dosta rdava muzika. Arena je bila posuta belim svežim peskom. Sa nestrpljenjem su prisutni očekivali dolazak „kvadrile” tj. četiri vrste boraca u španjolskim nošnjama. Buran aplauz koji je prekinuo temperamentne razgovore publike nagovestio je ulazak toreadora ili torera. Espadu, glavnog junaka koji mačem (španj. = espada) zadaje biku smrtni udarac, pratili su pikadori (pikadores), banderileroi (banderileros) i kapeadori (capeadores). Zadatak cele ove šarene pratnje sastoji se u tome da nadražuje bika koji se pušta u arenu kada borci zauzmu mesta.

Sada počinju kapeadori, koji nose velike crvene marama, da izvode svoje veštine izazivajući bika koji sagnute glave nasrće na njih. U poslednjem trenutku oni se izmiču, a ragovi bika samo dodirnu maramu. Njegov nalet u prazno još više ga razdražuje. Brzim okretom pojuri prema drugoj „žrtvi” koju je izabrao, ali opet uzalud. To se ponavlja više puta, a iza toga stupaju u akciju pikadori i banderileori koji oštricama kopalja još više razdražuju životinju, koja zapenušena i zakrvavljenih očiju juri arenom, već prilično izmorena. Ali espada ne bi trebao da ima lak posao, zato banderileri zabadaju biku u vrat čelične strelice ukrašene raznobojnim trakama koje se zbog sopstvene težine sviju i udaraju životinju u bokove. Kad se tri puta strelice zabodu, pred bika izlazi espada ili matador. Približno 90 santimetara dugačak mač prikriven je crvenom maramom koju espada neposredno pred naletom bika spretno skida i istog momenta, kada veštim skokom izmakne ispred rogova sjuri mu mač iza rogova u savijeni vrat, do samog drška. Životinja potrči još nekoliko koraka, pada na kolena, podiže se i opet pada. Dok se bik još trza u krvi, ulazi u arenu posluga, vezuje mu stražnje noge i sa par konja izvlači ga iz arene.

Ova čudnovata viteška igra nije nam pružila nimalo zadovoljstva. Tribine smo napustili sa nelagodnim osećanjem, kao da je naša radoznalost bila kažnjena. I neho-

tice sam pomislio na još strašnije gladiatorske igre starog Rima, kada je na dole obrnut palac značio ne samo smrt životinje već i čoveka. I ta strast iskvarene rimske gospođe nama je u školi prikazana kao obeležje herojskog doba i kao junački podvizi vladara. Sem toga pred nama je vaskrsla slika Španije, u čije telo su plaćenički banderileroi zaboli bezbroj kopalja i gde espada iz Salamanke vrebala kako bi zadao svome narodu smrtni udarac.

Neráspoloženi vraćali smo se, prema centru, jednom od najboljih ulica Marselja, koja nosi naziv Prado. U hladovini palma, koje zaštićuju trotoare od mediteranskog sunca, šetali smo sve do mraka, kada je oživela obala Stare luke. Bezbroj malih brodova u to doba odlazilo je na kraće izlete u okolinu, na obližnja ostrva. Ali nama nije bilo do rasonode. Posle kraćeg sporazumevanja rešili smo da je propisan odmor za uspešno iskorišćenje preostalog vremena prvi i najvažniji uslov.

U letnjim mesecima, kada se usiju litice uz Ligurski zaliv, čuvena francuska rivijera između Kana (Cannes) i Monaka (Monaco) nema mnogo otmenih gostiju. U to doba posećuju Nicu i Monte Karlo uglavnom samo oni radoznali turisti, koji se tu mnogo ne zadržavaju, jer moraju svoju želju za upoznavanjem sveta što jevtinije da podmire, a ovi krajevi su mnogo skupi. Takvi skromni i ekspresni posetoci bili smo i mi, koji smo došli da bar spolja vidimo apartmane i uredjenja koja čekaju dolarske milionare, diplomate bogatih i siromašnih zemalja, holivudske starove, kneževe i barone, hohštaplere i međunarodne varalice, koji redovno prate „visoko i otmeno” društvo, iz kojeg se uglavnom i regrutuju.

Nema šta, Nica je vrlo lepa varoš, koja privlači svojim prirodnim lepotama, a i svojim obilnim komforom. Majstorski je izgrađena i raskošno uređena, a i u tolikoj meri skupa, da predstavlja strogo odvojeni rezervat za velike bogataše, koji u danima odmora, veselja i rasonode ne žele da budu u svojim zadovoljstvima i uživanjima uznemiravani prisustvom sirotinje. Visokim cenama u tome se sasvim uspelo, pa je varoš i u letnje dane, kada nema velike sezone i kada su cene znatno niže, izgledala prilično mrtva. Na plaži nije bilo više od 50 kupaća, a i to su bili uglavnom stanovnici iz mesta. Igračnica je bila zatvorena, jer se leti posao ne rentira.

Utisak mrtvila je ostavio na nas i Monte Karlo, kuda smo priredili jedan kratak popodnevni izlet. Priroda je malu kneževinu Monako još izdašnije obdabila lepotama nego Nicu, a i vlasnici hotela, kockarnica, barova i ostalih zabavišta uložili su dosta novaca za doterivanje ulica, obala i parkova i šetališta ove najmanje držve u Evropi koja meri jedan i po kv. km. i koja broji 23.000 duša.

Kockarnica u Monte Karlu.

Bujnost mediteranskog bilja i drveća skoro je nenadmašna. Sve ovo nadražuje i golica parajlije svih kontinenata koji se ovde sastaju zimi i u rano proleće da izmenjaju misli i zdrave valute po igračnicama. Mnogi od njih prokockano nasleđe svojih otaca obnove „srećnim” bračnim vezama, što takode donosi lepe prihode ovom ženidbenom birou-ruleti.

I nama se pružila prilika da uz ulaznicu od svega 2 franka uđemo i razgledamo čuveni kazino. Dva zelena stola, išarana belim linijama i brojkama, „radila” su punom parom. Na vratima nam je blagajnik nudio žetone (surogate novca kojim se kladi) u zamenu za franke, ali nama nije stalo do kocke, već smo našu pažnju poklonili kockarima, koji su praveći se ravnodušni, gubili ili dobijali veće ili manje sume. Društvo je bilo vrlo interesantno.

Stara dama sa lornjonom, ukrašena skupocenim nakitima, stavljala je po 100 ili 200 franaka uvek na isti broj i redovno gubila, a da pri tome nije trepnula okom. Anemični pretstavnici aristokratije odbrojavali su ravnodušno žetone, koje su službenici kockarnice slagali u visoke piramide prema njihovoj vrednosti. Kada bi neko od njih dobio veći iznos bacio bi po jedan ili dva žetona tim službenicima, od kojih po dvojica sede pri sredini zelenog stola i dva otsečna „mersi” (hvala) prekinula bi tišinu kockarnice. Ma da je suncé celim bogatstvom svojih zraka obasulo azurnu obalu pa i kazino, prozori su bili zastrti teškim zavesama, kako lepota dana ne bi izmamila na sveži vazduh one koji su sedeli za ruletom i kako kockari ne bi bili uznemiravani osećanjem da ih kroz prozore neko posmatra. Vlasnici ove institucije pobrinuli su se da uklone sve što bi smetalo osetljivim živcima gostiju i da stvore sve uslove za što potpunije zadovoljstvo posetilaca, pa prema tome imaju i žetoni svoj značaj, jer kada se plaća žetonima i gubi, ipak se ne gubi pravi novac, pa se gubi lakšim srcem. Ali i ono o čemu spretni aranžeri nisu vodili računa našlo se tu. Pokazali su nam naime jednu liticu koja strši nekih 60 metara okomito iznad mora, a sa koje se bacaju desperateri posle prokockane poslednje pare.

Iako nije bila sezona, ipak smo mogli da donekle zavirimo u tajne čuvenog Monte Karla i da steknemo utiske o tome kako provodi život nekolicina onih koji bez rada stiču i troše bogatstva na račun onih koji iz dana u dan zapinju u znoju i brigama, da bi obezbedili svoj opstanak i sačuvali bar goli život. Ovu nepravdu ilustrovao nam je i razgovor sa našim šoferom, za kojega se na povratku za Nicu ispostavilo da je Rus. Govorio nam je o socijalnim prilikama u Nici gde živi otkako se vratio iz stranačke legije i među ostalim naveo: „Moj gazda, hotelijer, hrani sabaku (psa) sa šunkom, a ja i žena sa dvoje dece dobijamo ostatke sa tanjira gostiju. Čvrsto verujem da se tako što u mojoj otadžbini ne može desiti.”

Iz Nice smo krenuli prvim vozom prema talijanskoj granici koju smo prešli kod Ventimilje (Ventimiglia). Na tom putu imali smo dosta neprijatnosti. Radi kvara na lokomotivi iskrkali su nas, što radi prenošenja prtljaga nije bilo nimalo ugodno iznenađenje. Produžili smo idućim vozom i sa velikim zakašnjenjem stigli u Ventimilju, gde smo morali da sedimo i da čekamo drugi voz, pa je

bilo dovoljno vremena da nas sa najvećim nepoverenjem pretresaju i da nam ispreturaju sav prtljag. Lov na knjige i novine priređen je od strane zvaničnih organa sa mnogo strasti i savesnosti.

Ako onaj obični carinik nije mogao da oceni da li je nešto opasno po Italiju ili ne, bio je pozvan u pomoć jedan namršteni stručnjak, koji je po nameštenim usnama i pogledu imao ambiciju da podržava Dučea. Razumljivo da nam ovolika revnost tih ljudi nije bila ugodna, jer takav postupak nimalo nije bio u skladu sa izjavama prijateljstva, sa kojim doduše i nismo računali, jer smo znali da prijateljstvo drukčije izgleda u „Politici“, a drukčije u politici jedne zemlje prema drugoj.

Postali smo predmet preterane pažnje naoružanih pretstavnika novostvorene „Imperije“. Činilo nam se kao da je na svakom koraku ugroženo naše kretanje, kao da je misao pritisnuta hladnim čelikom, a još neizgovorena reč vezana lancima. Možda je čak sedište u čekaonici rezervisano za pripadnike ove čistije rase, možda prtljag smeta onom dečaku iz omladinske vojničke organizacije? Sumnjivi smo svakom, jer čutimo, a ako progovoriš, odmerićete prezrivim pogledom sinovi i kćeri ove superorne rase, jer ne znaš talijanski.

Šta da radimo? Jednoga od naših saputnika već su vratili pod eskortom (policiska pratnja) u Francusku, jer je nosio naučnu literaturu o ekonomskim i društvenim problemima na nefašističkoj osnovi. Kakvi li razlozi još postoje za šikaniranje? Šta li sve smeta ovoj silnoj zemlji? Privredi su naime smetale i zadruga, pa su posle više godina proganjanja, hapšenja vođa, konfiskacija imovine ukidanja saveza i pojedinih zadruga, smenjivanja uprava, zabrana štampe itd. dobili 1926 godine fašistički zadružni savez, kada je celokupno još preostalo zadrugarstvo stavljeno pod tutorstvo onih čije je interese ugrožavalo. Pošto znamo da sirotinji — proletarizovanom radnom svetu — koji je bez igde ičega, nema šta da bude ugroženo, onda je jasno kome je bila i zašto potrebna zaštita. I ta zaštita došla je u obliku fašizma, koji je silom sprečio i satio sve što je narod s mukom stvorio u svoju odbranu. Tako je „interesima naroda“ žrtvovano i zadrugarstvo — bogata zaostavština velikog zadružnog borca Luidija Lucatija, koje je pretstavljalo ponos i služilo za primer

mnogim zadrugama u drugim pa i od Italije naprednijim zemljama.

Sudbina koja je zadesila zadrugarstvo u Italiji i kasnije u Nemačkoj, a danas u svim zaraćenim zemljama pa i u mnogim neutralnim, teška je i s obzirom na izvesne današnje prilike vrlo interesantna, pa svima preporučujemo da pažljivo pročitaju knjigu Mihaila Avramovića „Šta se dešava u svetu na zadružnom polju“ (zaglavlje III), pa će se uveriti da zadrugarstvo koje je propustilo da svoje zadrugare pravilno vaspita, vrlo lako i skoro bez ikakvog otpora, može da podleže i da odmah zatim čak i posluži neprijateljima zadrugarstva za odbranu njihovih interesa.

Osećanje nesigurnosti i neizvesnosti unekoliko je ublaženo kada smo vozom produžili prema Đenovi i dalje prema Milanu, kada nismo više videli oko nas mnoštvo najrazličitijih uniformi, koje su za nas značile pre svega oličenje svireposti koje je iskusio onaj deo slovenačkog i hrvatskog živilja koji je 1919 godine ostao van naših granica.

Kada se zna da su bezobzirno primenjivane metode koje je Makijaveli preporučivao vlastodršcima još početkom XVI stoleća, onda je razumljivo da je slika sudbine Mateotija, Gortana i drugih u nama izazvala sve drugo, samo ne raspoloženje turista koji putuju radi zadovoljstva i odmora. Sve ovo „socijalno, humano i nacionalno“ bilo je potencirano raznim parolama koje su ispisane krupnim slovima na praznim zidovima kuća uz prugu i na raskrsnicama. Nekoje ćemo odmah citirati u prevodu: „Talijanski narod je svojom krvlju izvojevao imperiju! Verovati, pokoravati se i boriti se! Pamtiti i spremati se! Duče je uvek u pravu! Sudbina Italije bila je i ostaje uvek na moru! Kada idem napred — sledite me! Za Dučea srce i život!“ itd.

Sva ta i mnoga druga gesla neophodno su potrebna, kako narod ne bi osetio da je svoje svakodnevne potrebe posle abesinskog rata morao da smanji za 20—34%, kako ne bi osetio težinu budžeta za spremanje i vođenje rata, koji je za poslednje tri godine prešao 100 milijardi lira i kako bi lakše gutao „hleb imperije“ u koji se u težnji za autarkijom meša 10—20% surogata. Suprotnost duha parola čitamo u statistikama koje dokazuju da je godinšja potrošnja brašna po stanovniku pala od 1910 godine od 117 na 85 kg., potrošnja mesa od 19 na

15 kg, vina od 115 na 80 litara itd. Ovo nije ostalo bez posledica na populaciju, pa je broj porodaja od 1922 do 1934 god. spao od 31 na 23 na 1000 stanovnika, a broj smrtnih slučajeva porastao od 13,3 u 1924 godini na 14,2 u 1937 godini, a na 15,1 u prvoj polovini 1938 godine.

VENECIJA

Prošli smo Veronu i Padovu, te skrenuli sa glavne pruge, koja vodi za Trst, prema Veneciji slavnoj prestolnici venecijanskih duždeva, koja je od doba Republike samo na periferiji menjala svoj izgled dočim je stari deo grada ostao do današnjeg vremena skoro nedirnut.

Venecija, podignuta uz plitku obalu Jadranskog Mora na stablima šuma sa našeg Velebita, sa svakim svojim detaljem i na svakom koraku došaptava posetiocu ponešto iz svoje sjajne prošlosti. Sva njena istorija kao da je načičkana na fasadama, portalima, tornjevima i kupolama zgrada, koje se ogledaju u Kanalu Grande ili u sporednim kanalima, koji u ovoj varoši zamenjuju ulice običnih gradova. A kada prodeš preko Markova trga i udeš u Duždevu palatu, prosto si prenesen u doba, kada su u toj zgradi spremiani planovi za osvajačke ratove i smele gusarske podvige po Jadranskom i ostalim delovima Sredozemnog Mora. Kao da prisluškuješ udarcima vesala sa naoružanih galija, koje se spremaju da, terane snažnim mišicama robova sa istarskih i dalmatinskih krševa, krenu kroz bure i oluje u strane zemlje, a narod koji se okuplja na trgu i na obali, kao da dočekuje povratak svojih ljubimaca, koji su doterali sa Levanta, sa obala Severne Afrike ili iz Vizanta dragoceni plen, kojim će ukrasiti i obogatiti grad, za čiju slavu se zalažu, bore i pljačkaju. I stvarno njihovi naponi nisu bili uzaludni. Sva Venecija je jedinstveni dokumenat o ogromnom utrošenom bogatstvu, stvorenom pod vidom trgovine, koja je stvarno počinjala tek kada je roba iskrcana sa galija na venecijansko tlo, odakle se otpremala dublje u Italiju i susedne zemlje. Koliko toga je bilo uništeno, da bi se podigao sjaj i uveličala slava ove zaista divne varoši.

Ali uzalud, danas stoji Venecija na obali Jadrana, interesantna po svojoj prošlosti, a za Italiju značajna još samo po prometu stranaca, koji dolaze da je razgledaju kao muzej, a sva njena slava, moć, raskoš i bogatstvo kao

da je utonulo u ono more na čijim obalama je stvarano uz suze, kletvu i krv pogaženih.

Iz Venecije koja je u vruće letnje dane bila prepuna posetilaca iz svih krajeva sveta, krenuli smo za Trst, gde smo se takode zaustavili. Razlika između bujnosti života u Veneciji i mrtvila koje vlada danas u Trstu bila je poražavajuća. Napori da se Trst sačuva od ekonomske propasti ne daju očekivane rezultate. Permanentna izložba St. Giusto vezana uz 50% povlasticu na podvozu ne privlači. Bitka lučkim tarifama između Trsta i Hamburga, okupacijom Austrije i uništenjem C. S. R. završena je u korist Hamburga. Pristaništa su bila prazna. U luci nalazila su se svega dva ratna broda. Trgovine slabo posećene. Gazde — Talijani, posluga — Slovenci. Slično u hotelima itd.

Konačno je došao i dan napuštanja inostranstva i kraj našeg interesantnog i poucnog putovanja. Za nepuna tri sata vožnje stigli smo do granice kod Postojne i prešli u Jugoslaviju.

*
* *
*

Ovaj zadružni putopis pretstavlja u skromnim potezima i putopis kroz ideje, shvatanja i ubedenja koja su se pojavljivala, jačala i ustalila u kapitalističkoj epohi društvenog razvitka. Pojavljivala su se kao i težnja i zahtev da se kobnosti toga razvitka, koji je zapretio i počeo društvo da vraća unazad, stane na put.

I kako je kapitalizam pronalazio sve nove načine i forme za što uspešnju eksploataciju, tako je i ideja saradnje, solidarnosti i otpora eksploataisanih pronalazila razne puteve što efikasnije zaštite njihovih interesa. I tako je među ugroženim vaskrsela i zadružna ideja, ideja da se putem nove privredne organizacije spase egzistencija malih ljudi, koji raspolažu samo svojom radnom snagom.

Posle prvih uspeha, verovalo se da će lep primer jedne nove savršenije privredne organizacije postepeno dovesti do reorganizacije sistema, koji je sve brže povećavao broj onih, koji su bili prinuđeni da u zadrugarstvu traže zaštitu. I stvarno za nepunih sto godina zadrugarstvo je iz bakalnice ismejvanih i omalovažavanih rođelskih tkackih radnika postalo velika ekonomska snaga. *Ali mi vidimo da se i pored povoljnog razvitka zadrugarstva u znatno većoj meri i u bržem tempu razvijao i razvija i nezadru-*

žni kapital, osnivajući bankarska, industrijska, izvozna, osiguravajuća, saobraćajna i druga preduzeća, i ove organizujući u trustove i kartele, koji su u svom razvitku prešli u otvoreni napad na sve ono, što pokušava da im umanjí mogućnosti eksploatacije. Ti ogromni nezadružni kapitali u svom naletu pregazili su u prvom stadiju svoje ofanzive, prava i slobode građana unutar granica svojih zemalja, a u drugoj fazi prešli preko tih granica da potčine svojim interesima cele narode (Abesinija, Španija, Austrija, Češka, Kina, Poljska, Danska, Norveška itd.), a danas rasplamsali novi svetski rat za novu podelu sveta uništavajući zbog svojih profilerskih interesa slobodu svojih naroda kao i sve njihove tvorevine i tekovine, koje su čoveka iščupale iz kandži izrabljivanja i time ljudski stvor uzdigli na jedan viši stepen društvenog razvoja. U tom uništenju vide nezadružni kapitali uklanjajnje onih faktora, koji su im stali na put. Oni u tom vide svoj uspeh, koji će im zagarantovati nesmetanu i neograničenu mogućnost eksploatacije ne obzirajući se na posledice, koje će takvo iskorišćavanje izazvati u redovima širokih narodnih slojeva.

Dakle, predviđeni razvoj kapitalizma išao je i ide svojim putem pored svih protivurečja, koja nosi u sebi, a na koja svakodnevno ukazuje zadrugarstvo: Zar nije prosto nečuven primer, koji je pružila jedna od naših nabavljačkih zadruga za 15 godina svoga rada. Ona je sačuvala u fondovima, vratila na ristornu i dala na dobrotvorne svrhe 80 miliona dinara, a na kraju petnaeste godine svog postojanja imala je organizovanih 8.000 zadrugara. A koliko bi se potrošačima tek sačuvalo, da je ova zadruga mogla obići i grosistu pa i industrijalca, koji su na račun tih istih potrošača zaradili daleko više. A u kolikoj su tek meri eksploatisani milioni stanovnika, koji nisu zaštićeni u zadrugama, ili drugim rečima: Kakva bi tek dela stvarali narodi u svom slobodnom razvitku bez nemilosnog tutorstvovanja kapitala?

Bezbroj ovakvih primera pruža naše domaće zadrugarstvo, a i zadrugarstvo drugih zemalja, pa se pitamo: U čemu je slabost jedne tako korisne privredne delatnosti? Zašto ona ne može da pobedi? Da, zadrugarstvo je nesumnjivo značajan privredni faktor, ali politička vlast pripada nezadružnom kapitalu. A onaj ko ima tu vlast, koja je odlučujuća, iskorišćava je sebi u prilog. U ovom

je dakle tajna pitanja razvitka zadrugarstva preko današnjih mogućnosti.

Ali zadrugarstvo ima uslova da pored ovog odlučujućeg momenta izbije sa svojim uticajem van kruga datih poslovnih mogućnosti, organizujući u svojim redovima radnike, zemljoradnike, činovnike, zanatlije, intelektualce itd. stvarajući kod njih svest o snazi zajednice i praktično dokazujući da je i razmena i proizvodnja ne samo moguća, već i mnogo korisnija, kada nije u rukama nezadružnog kapitala, jer osetno povećava mogućnost potrošnje širokih slojeva naroda, i mogućnost aktivne saradnje sve širih narodnih slojeva u procesu razmene i proizvodnje. A time i mogućnost sve većeg učešća u društvenom životu uopšte, što je najbitniji dokaz stvarnog društvenog progressa.

O progressu jednog naroda ne može biti govora, ako je podignuta radio stanica, ako je sagrađen asfaltirani drum, železara, brodogradilište itd., ako pored tih i ostalih plodova ljudskog uma mnogi nemaju kapu na glavi ni cipele na nogama. Dok samo nekolicina uživa savremene tekovine, a mnogi i mnogi nisu izmakli iz prilika kakve su vladale pre nekoliko stotina godina, onda o napretku ljudskom ne može biti govora. Univerzitet i opera ne znače kulturu tamo gde ima u neposrednoj blizini tih institucija mnoštvo nepismenih, kao što ne može ni biti govora o civilizaciji tamo gde vlada surova sila finansijskog kapitala nad masama narodnim.

Dakle zadrugarstvo bezuslovno povećava mogućnosti podmirjenja egzistentnih i kulturnih potreba stanovništva. Ali bez elemenata koji smo ranije spomenuli problem pravednog, postepenog i opšteg povećanja potrošnje neće moći da reši, jer će biti podređeno nezadružnom kapitalu. Ipak, zadrugarstvo pravilno vođeno ispunjava svoj zadatak u društvu vaspitavanjem širokih redova svoga članstva, širenjem duha solidarnosti, samopomoći i samouprave i duha koji proizlazi iz zadrugne prakse, a koja znači i borbenost. Time će se zadrugarstvo odužiti idealima koji su zadrugnu delatnost i pokrenuli i dali joj sadržinu, te doprineli jačanju svesti koja će doći do izražaja i van zadrugnog kruga i sprečiti konačni uspeh protivnika zadrugarstva.

Radimo dakle u duhu zadrugnih ideala slobode, mira i istinske demokratije.

* *

Ova je knjižica pisana pre poznatih događaja u Min-
henu i izbijanja rata, kada su zvanični pretstavnici Fran-
cuske žrtvovali Čehoslovačku i Poljsku fašističkoj Ne-
mačkoj, samo da bi ovu odvratili od sebe i uputili je na
Istok. Međutim, i pored držanja zvaničnih pretstavnika
Francuske, smatramo da je potrebno istaći da naša vera
u francuski narod nije umanjena, nego da mi uprkos sve-
ga verujemo u Francusku slobode i pravde i istinske de-
mokratije. Često su i u prošlosti ovi ideali zajednički nama
i zadrugarima celoga sveta bili potiskivani u pozadinu, pa
čak i ismejavani, ali ipak niko ne može osporiti da oni ne
obuhvataju i šire krugove naroda i da ne stižu sve veći
broj odlučnih boraca. I kada se još setimo da se u naše
vreme brže živi, onda ne treba da se nekoji od nas odaju
apatiji, ravnodušnosti, nego naprotiv da i srcem i razumom
još jače suprotstanu onima, koje prete da unište našu ve-
ru u mogućnost mirnog, slobodnog i stvaralačkog rada
radnog naroda svih zemalja, u mogućnost snažnog raz-
voja zadrugarstva u društvu oslobođenom od svih nerad-
nika i parazita.

S A D R Ź A J :

	Strana
Predgovor — — — — —	3
Put do Nancy-a — — — — —	5
Nancy — — — — —	7
U zadrudnoj školi — — — — —	11
Na francuskim drumovima unakrst kroz Lorenu — — — — —	15
Verdun — — — — —	26
Paris — — — — —	33
Prvi utisci — — — — —	34
Na izložbi — — — — —	38
Zadrugarstvo Francuske — — — — —	46
Jedan značajan događaj — — — — —	52
Francuska u borbi za oslobođenje i prava čoveka — — — — —	54
Preteče zadrugarstva — — — — —	58
Za Marselj — — — — —	67
Venecija — — — — —	76

